

DL 198

A'
P E S T I S R Ö L
való
O R V O S I T A N Á T S L Á S .

A' *mellyben*
Miképpen *Ki-ki*, okos értelmének,
és az Orvosi - Tudomány fundamentomának
út - mutatása - szerint , *Magának* , mind az
egészséges Testnek meg-óltalmazásában, mind
pedig az Dögletes - Nyavalyában ,
önön maga Orvosa 19831
lehet.

Mellynek alkalmatóságával

Miképpen kellesek életünknek
Napjait egészséges állapotban meg - hozzászabi-
tanunk , rövid *Diata - béli* Tanáts - adással
meg - magyaráztattot , és *ki - bo-*
tsátattot.

N A G Y - G Y Ő R - V Á R O S Á B A N
L A K O Z Ó

G Ö M Ö R I D A V I D

Med. Doct. által. 2017

Nyomtatt. Győrben , Strebig János Gergely
Privileg. Királyi , és Püspöki Könyv - Nyomtató
által 1739dik Esztendőben.

MELTOSAGOS GROFF
ERDŐDI
PALEFFI JÁNOS
URAMNAK

VERESKŐ, BAJMOTZ, SZENT-GYÓRGY,
ÉS BAZIN VARAINAK ÖRÖKÖS
URANAK.

KIRALYI CURIANAK BIRAJANAK.
NEMES POSONY VARMEGYE ÖRÖKÖS
FŐ - ISPANYANAK, ES ODA - VALÓ
KIRALY-VARANAK FŐ ES ÖRÖKÖS
KAPITANYANAK.

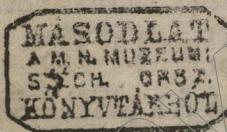
FELSEGES KEGYELMES CSASZAR 'S-KI-
RALY URUNK ACTUALIS TITKOS; ES
FELSEGES KIRALY HELLY-TARTO
TANATSNAK, TANATSANAK,
GENERAL-FELD-MARESCHALJANAK.
EGY VASAS NEMET REGIMENTNEK
OBERSTERJENEK.

FELSEGES SEPTEM-VIRALIS TABLANAK
ASSESSORANAK.

ES
KASSAITARTOMANYNAK FEL-FÖLDÖN
GENERALISANAK,

&c. &c. &c.
KEGYELMES URAMNAK Ó EXCEL.
LENTIAJANAK

Holzfű életben, áthatatos Egészséget!

MELTOSAGOS GROFF

KEGYELMES URAM!

MInémű szorgalmatos A-
tyai gondviseelés alatt lé-
gyen helyheztetve ezen
mi Magyar - Országunknak
X 3 forsa,

forfa, Felsőges Császár és Koronás Királyúknak birodalma alatt édes Házánknak előmenetelire szándékozó Gubernálása nyilván megmutattya; holott nem csak a' dühös Pogány-Népnek ellenünk törő szándékját vitézlő Hadi-Rendivel megakadályoztatni kívánnya, hanem hogy az által bétsúszott Dög-halálnak szikrátskája-is, még bokrosan el nem terjedne, EXCELLENTIADnak Praesidiumja alatt rendelt Országunknak egészségére szolgáló Királyi Comissiója által megöltattassék, atyaiképpen szorgalmatoskodik. EXCELLENTIAdat illet

let igen-is ez a' terhes hivatal, mivel hogy nem csak édes Házánk emlékezik EXCELLENTIADnak sok izben próbált Vitézi és Politiai jeles dolgokban tapasztalt Experientiájáról, hanem még a' külső Tartományokban lévő Hadi-Vitézek-is venerállyák ilyen fő Vezérnek természetbéli böltségségét, és méltóságát. Tisztelem én-is EXCELLENTIADnak legkifőbb alázatos szolgája, felső és alsó renden lévőkkel egyetemben EXCELLENTIAD hivataljának édes Hazánknak javára rendeltetett intézésit és parantsolatit, és valamint ezen okokra nézve Felsőges Urúnk

az

az egész Országnek el-terjedhe-
 tendő előbb említett veszedel-
 ménck meg akadályoztattását
 és orvoslását EXCELLENTI-
 ADnak gondviselése alá ke-
 gyelmessen ajánlotta; így mélt-
 tán ezen Pestisről való orvosi
 Tanátszláfoomat, melyet kö-
 rösztényi indulattal, némelly
 érdemes 's-tudós jó-akaró or-
 vos Uraimnak indításkbúl le-
 rajzoltam, EXCELLENTIAD-
 nak, úgy-mint Felséges Urunk
 által rendeltt egészséget illető
 Comissionak igen érdemes
 PRÆSESEnek lábaihoz hely-
 heztettem, és kegyességében a-
 ajánlom; élvén olly reménsséggel,
 hogy ezen együgyű, de hasz-
 nos,

nos, és egyedül a' közönséges
 jónak elő-mozdítására tzeelőző
 munkátskámot, abban gántso-
 keresdegelők ellen EXCEL-
 LENTIAD kegyes óltalombé-
 li szárnyai alatt protegálni mélt-
 toztattik: Melly édes Magyar
 Hazánkhoz való természetbé-
 li kegyes indulatyát, kiváltkép-
 pen pedig hozzám érdemetlen
 alázatos szolgájához reménsé-
 gem szerint meg-mutatott
 Grátiáját EXCELLENTIAD-
 nak, hogy az Ur Isten bővséges
 ajándékival meg-jutalmazza,
 's-hofzszú virágzó étellel meg-
 álgya, sziveffen kívánom, és
 magamat kegyelmes Uramnak,
 EXCELLENTIADnak Grá-
 tiájá-

tiájában tovább-is minden a-
lázatofsággal és venerációval
ajánlom

MÉLTOSÁGOS GROFF

KEGYELMES URAMNAK
EXCELLENTIADNAK

Alázatos Szolgája
AUCTOR,

Kegyés Olvasó.

AZ irtóztató Pestisnek el-terjedhetendő ereje;
(kitől az UR Isten irgalmassan őrizzen)
az mi Magyar - nyelvünkön Orvosi Tudomány-
búl álló Dög-halál ellen való Tanáts - adásnak
szükséges mi - vólta , és a felebaráti szeretet
vitt kiválképpen ezen Pestistől óltalmazó és
Orvosló Tanáts-adásomnak ki-botsátására. Jól
lehet Istennek kegyelme által az el - múlt Eszten-
dőben , az mostoha idők sok változási között-is,
az mi édes Országunkat annyira a Dög-halál-
nak röpülő nyilai , Felsőes Koronás Királyunk-
nak és Császárunknak vigyázó Magistrátusi ál-
tal atyai-képpen tett gond-viselő intézési után
nem illethették , mindazon-által az Pestisnek tsa-
lárd s-titkos eredetire tekintvén , ítelem sze-
rint szükségesebbnek és hasznosabbnak látom
lenni , az veszedelemnek rév parttyán lévő
dittyát Tanáts - adásommal meg - gátolnom ,
mint a kétséges szél - vészről ide s-tova ingat-

tarván késedelmes-képpen felüle értekezniem. Az kereszténységnek meg-átalkodott ellensége, a háhós Török, újonnan az éhség és a háborúság által, az közönséges árnek meg-vesztegetettésével, a Pestisnek gőzölő materiáját meg-gyűjtotta, úgy hogy Virézló s-Nemes Hadi-Rendünknek ellene való fel-támadása, és egymás közt gyakorta való meg-fordulása által tsak hamar (ha az Ur Isten kívánt-képpen való módon nem irtalmazza) Országunkban el-terjeszthetődnek. Erre való nézve okoskodásfnak, és az előbbeni Pestisben daikálkodó Nevezetes Orvosoknak ítéleteknek ut-mutattása szerint, ezen rövid Traktátulufomban, először, a Pestisnek természet-béli vóltárul, és eredetiről, az-után mind az óltalmazó, mind pedig az orvosló Tanáts-béli oktatásomról értekeztem: mellyben, minden-némű változások ellen rendelte Patika-béli eszközöket Deák nemek szerint, az mint szokás, fel-jegyztettem, ezen okra kíváltképpen nézven, mivelhogy Országunkban lévő Patikariusok többire Német Nemzetből lévén, azt, Magyar Nyelven ha irnám nevezet szerint vagy nem értenék, vagy mást akaratunk ellen tudatlanságokból ináditatván, rend-

delnének. Az együgyű szükölködőket mindazon-által Házi próbált Orvoságokkal-is segittem, hogy így, mind a Falukon, mind pedig a Városokon lévőeknek kívánásagoknak eleget tehessek. De hogy ezen irásom haszontalan végre azoknál ne forditattasson, a kiket az UR Isten kegyelmessen a Dög-halálnak materiájának illetésével meg-szánna, ime, miképpen okos értelmeknek regulájok szerint egészséget némelly dolgoknak el-követések vagy el-hagyások által jó állapotban költig meg-tartsák, és a gőzölő Pestisnek materiájának el-ragadására Testeket alkalmatlanná tegyék, Diætá-béli Tanáts-adásommal meg-mutattam: Az irásomnak modgyát az mi illeti, nem annyira az ékeffen szóllásra, mint a materiához alkalmaztatott értelmes s-meg-határozó szókra tekintettem: Melly együgyű munkáskámenak hasznos senejét, midőn az mi Nemes Nemzetünknel köllemetesnek lenni tapasztalandom, azon lézsek az UR Isten életemnek kedvezvén, mi módon az Orvosi-Tudomány egyéb nyelnek példáiára, az mi nyelvünkön-is egyszer immár világoságra jöheszen. Ezzel,

midőn az kegyes Olvasónak szív-béli jó-akarattjában ezen tsekély munkátskámmal együtt magamat ajánlom, teljes szívemnek indítványából kívánom, hogy ezen Orvosi Tanátslásom szolgállyon Istennek Szentséges Nevének dicsőségére, keserves igye - fogyott Nemzetünknek hatható vigasztalására. Költ Nagy-Győrben

Bóldog Afzszony Havának, 17. napján.

M, DCC. XXXIX.

Esztenában.

A' PE-

^{A'}
PESTIS RÖL

való
ORVOSI TANÁTSLÁSNAK

^E
ELSŐ RÉSE,

^{A'}
Pestisnek természet-béli voltá-
rúl, és Eredetirül.

§. I.

A' Veszedelmes, és titkos eredetű Nyavalyák között leg-rettegetesebb, és engeztelhetetlenebb az, mellyet az Ur Isten ő Szent Fel-sége, ritkos, de igaz tanátsa szerint jutalmaképpen, bűneinek úndoksága miatt, botsátott az mi édes Hazánkknak Szomszéd Tartományára, tudni-illik a' *Döghalál*, melly köz-neme szerint *Pestisnek* neveztetik: Azért is nem meszfe tévelegnek az igalságtúl, az kik *Isidorussal Pestilentziát a' depascendo*, vagy - is inkább *ὄπιό τῆ πεθεῖν* melly annyit tézen, mint *le-esni*, és *le-teríteni*,
^A deri

derivállyák, mivelhogy el-terjett fulánkja által az egész Országot - is, tsak hírének hallásával, fene vad-állat-képpen el-rémészti, meg-éteti, és rövid Idő alatt azt, hirtelen halálnak hálójával, bé-borítja.

§. II.

Ez a' rettenetes Nyavalya, Természetbéli Okokból származik - e' először, vagy minden eszköz nélkül az igazán itélt Istentől botsáttatik büntetésül az Emberi Nemzetre, nem egyeznek a' természet körül forgolódo' Tudósok. Némelyek azok között, a' régiekből annyira fakattanak, hogy őrdöngös, és Varásló-Tudomány által származik az Emberekre, az mint az Egyptumbéliek *Hermes Trismegistussal* tanították. *Esculapius* Társai, az mint a' Természetnek *Historicus* *Plinius* írja, az Egen fénlő tfillagoktól függni tartották az Emberek változást. Egyetlen egy azok közül, az Orvosló-Tudománynak leg-szerentséfebb vezérje *Hippocrates*, helyesfen az meg-bántatott Istent vette fel-okúl, melly miatt az Görögöknek szenvedniek kellettett ő Sz. Fölségétől reájok botsáttatot Pestis-béli Nyavalyát.

§. III.

De akár melly felé tétovázzon az okos Elme, mindazonáltal példákkal azt bizonyítani leg-könnyebb, hogy az ilyen ostromló

ló veszedelem, az első Időkben, Isteni erőből, rend kívül, természet-béli külső okok nélkül is büntetésül adatott némelly Nemzetségekre. A' Szent Írásból, és a' szomorú eseteknek történt állapottyából tudgyuk azt, hogy három kiváltképpen-való Országos Ostorát, az haragra ingerelttetett Istentől, vonta magára e' Világ; az kegyetlen Háború miatt való Ország pulztulását, a' Döghalált, és az Ehséget. Ezek felül példánk vagyon *Dávid* Idejében fel-fuvalkodott, és meg-sokafodott Nemzet felül: *Acháb* Királysága alatt lévő *Israéli*-táék felül; maga az Isten-felő *Hiskias* Király-is, természet-béli Füge-lágyító Flastrommal gyógyítatott-meg az ő mérges kelevényének fársjátul. Sokan vagynak, a' kik hirtelen való változások által tapasztalhatták, az Istennek haragjának boszfú állását rend-kívül-is. Hogyha azért az illetén veszedelmes Allapotoknak jelensége a' bün, ne tsudálkozzunk, ha most-is némelly Nemzetségekre az UR Istentől méltán illetén érdemlett jutalmoknak béri le-botsáttatik, hogy annál-is inkább, mint egy kézzel tapasztalhafásák önnön magok róizra hajlandó indúlatyoknak mi-vóltát.

§. IV.

Noha nékem az Istennek el-rójtótt

igasága - fzerint való Tanácsát, ebben inkább félelemmel tsudálnom kellenék, mint fellöttébb szorgalmatossan visgálnom; mindazon-által, az menyire onnan felül adatik, 's- okoskodásom engedi, azoknak okait, mellyek a' testben befogattattnak, 's-tápláltattnak, és Dög-halált minden hozzá-tartozandó veszedelmes Nyavalyákkal okoznak, meg-jelentem; mellyeknek még-is visgálására hogy könyebben juthassak, lássuk-meg először, minémü változások, 's-jelenések történnek a' Pestis Nyavalyának alkalmazóságával, hogy így annál inkább tapasztalhatjuk, ezen környülálló Effectusok, származhatnak-e' az megjelentendő okokból.

§. V.

Az jövendő Veszedelemnek bizonyos Jeleit meg-határozni annyira nem lehet, mivelhogy Istentől bűncinkért le-botsátatot nyavalya lévén, titkos okainak példázattyát, el-rőjteni kívánta ő Szent Felsége; mert majd minden Országban leendő Pestis előtt, másféle változások történnének. Ugy az előbbeni *Dantiscana Pestis* jelentgették a' veszedelmes Himlőzések, és álhataros forrázó Catharussok. *London* és *Hamburgai* veszedelmet a' Torok-gyék, Oldal-fájásokkal: Itt *Országunkban* forró Hideg-leléseket, Himlőt, és a' Vér-

Has

Has-menést követte a' Pestis. Az együgyű nép az Egen-forgolódó, és változó villogásoknak látásoknak tulajdonitva emtsak az háborúságnak történendő változást, hanem a' Pestisnek eredet-is, melly vélekedések, noha értelem felett valók, de próbált dolog, mert az tudós Orvosló 's Természet-Visgálók-is észre vették, úgy-mint *Mercurialis*, *Forestus*, és más rend-béliek, hogy az Elementumoknak az Egen lévő változások, gyakran példázták a' Pestist; Így néhol az Eg minden lakosoknak elemelkedésekre, és elemelésekre tiszta lángalló tűzben, sőt véres esővel-is magát jelentgette. Az Fellyhőkben halottaknak el-takarítottásinak látásával, siralmas melodiáknak, és az Istennek kerteiben, a' sirnak helyén szomorú szózatot hallásával (ha az Historiáknak hitelt adunk) jövendőltettek fok izben ezen történendő fanyargatások. *Paracellus* írja, hogy a' fénlő tífllagoknak ide 's-tova tétovázó és őszvefutó, majd le-esendő, és az Embernek bélinek hasonlő volta jegyzette a' rettenetes Cólica fájással való Pestist 1538. Esztendőben, mellynek hulladékját sáját Tanítványinak-is mutogatta volna: Sőt Magyar-Országunkban-is iilyetén tífllagoknak szennyét gyakran Pestis előtt láttattaknak lenni mondatik, és egy nyelvet fekete ma-

A ;

ku

kulákkal el-motškolt praesentáló billyeghez hasonlítattik. Ugyan ilyen változások *Borussziában-is*, fárga, fekete, és kékes fótókkal látzattanak jelenteni a' Pefstist: mellyeket *Paracelsusnak* hitelére hagyhatunk, azokkal egyetemben, kik az Egek fógásárul való tudományokban magokat gyakorolyák, és ezen közönséges Nyavallyát, a' tífllagoknak jelenésekbül, nap és hóldbéli fogyatkozásokból, és más bizonytalan jegekbül, vélekedéssel lenni, a' Calendáriumban-is, az együgyü értelmü embereket, ámitgattyák. Az álhatatos nyári rekkenő hévséggel, és szárafsággal el-egyeltett szüntelen való délnek szele, és a' következő Téli-Időnek nedves, és lágy szellője, könnyebben származrathattya külső Országokból ezen veszedelmet. Ez mi szegény Hazánk emlékezik, minémü sanjargatásokra jutott vólt az rettenetes számos Sáska miatt, a' Pefstis előtt: mellyet máshol-is *Augustinus* és *Hieronimus D.D.* obferválták. Csudálkozásra méltó dolog, hogy a' gyenge értelműek, és némelly oktalan állatok-is, előre jövendőlik némelly tselekedetek által a' Pefstist. *Mindererus*, és *Forestus*, *Delphus* Várofsának Pefstisse előtt, látták a' gyermekeket véletlenül árkokat, és firt ásni, halottak előtt énekelgetni, koporsó gyanánt, egymást

mást vállokon hordozgatni, mellyek után rövid idő múlván, nagy veszedelmes Pefstis érte őket, és *Nozimagus* *Belgiomi* Városnak lakosít.

§. VI.

A' jelen-lévő Pefstisnek *Jelensége* pedig azért bizonyosabbak, mivelhogy testi szemmel látták és magokon-is próbálták némelly dajkálkodó Orvosok. Osztattnak ezek két részre: némelly illeti az embernek *belső*, némelly pedig *külső* részeinek közönséges jeleit. Az *belső* között tapasztaltattik először a' hevség, úgy hogy, néha külsöképpen nem annyira, mint belül égeti a' részeket, erre nézve, némellyek *Hideglelés* nélkül álitották lenni a' Pefstist: de ennek titkos és tsalárd záslója ki-tetzi hamar a' szüntelen való szomjúhozásból, és fölöttebb-való nyughatatlanságból. Erre következik a' Fő fájás, elmének el-tibolyodásával, néha szüntelen-való virasztásnak, vagy pedig szunnyadásnak tühetlenségével. A' Gyomor a' hányásra hajlandó, émölgő. A' Szivbéli-szorongatások, dobogások, el-ajulások által, minden erőtül való meg-fosztatásának, *Pulfus* Nevő Ernek közben hagyásának, gyengén, de egyenetlen verésének jeleivel, iszonyú változások alá vettetnek.

§. VII.

A' *külső* Részait a' Pestisbélieknek háromféle fakadékok sanyargatyák. Először, a' közösleges mérges kelevény, *Bubo*, avagy *Guga*, az őszve gombolyított mirigyeknek helyein, tudniillik az Agyék hajlékában, honallyán, füle tövin, ritkábban nyakán, oldalán, vagy háta-közepetén, a' hol tudni illik valami futosó mirigyet talál a' természetűl meg-inditattott el-kitakarandó mérges materia.

§. VIII.

Az meg-cmlített mirigyeken fakadó kelevények mérgesek, és mérge nélkül valókat talátnak az Embereken. Mérge nélkül vagynak a' Gyermekeken, és Ifjakon, az kik gyakortább illetlen dolgokkal, és hideg szellővel gyenge Testeket sanyargatyák. A' mérgesek osztatannak az Búja Szerellem-béliekre, és Pestis-béliekre; am azok jutalom-képpen az tisztátalan Személyektől ragadnak az meg-főrtöttett Testekre, emberi természet-szerint való magvának ki-folyásának fájdalmival: Ezek csak egyedül a' Pestist jelengetik, és ide tartozandók, melyek az mirigynek kemény fájdalma, és ha egészséget jelent, dombosága, és meg-eveléde által-jelentit bizonyítják.

§. IX.

§. IX.

A' *Carbunculus*, *Pokolvar*, avagy *Holt-szén*, az romlandó vérnek vóltát, *Petechia*-béli fakadékokkal együtt jelengetik, és azért határos helyre magoknak látort nem vernek, hanem ifzonyú-képpen belső és külső részeit sanyargatyák. A' *Pokolvar* inkább az Embernek tagjain való inas domború húson, úgymint hátán, karjain, ágyékán, mint egy mustár, vagy is kender-mag visketeknek égetése után szokott ki-virágzani, melly először veresnek, kékes és feketének, azok alatt pedig genetséges, némellykor hamu, vagy fekete színű héjatskának, lenni látattik, mellyet el-választván a' fene vadhús, ki-mondhatatlan fájdalmakat okoz, és mortificatiót. A' *Petechia*, bolha-típés billyegéhez hasonlítattik, és a' Pestisben veszedelmekre szokot ki-virágzani.

§. X.

Ha azért ezen jelek, hirtelen halállal v allemely el-ragadó betegség közt talátnak, bizonyos a' Pestisnek jelenlétele. Vagynak más közben-járó esetek-is, melyek, mivelhogy másféle Hidegleléseknek jeleivel egyeznek, valóságos Pestisnek vóltát nem bizonyítják, úgymint főnek-fájása, lüketség, nyelv-záradás, száznak és izadságnak bűze, pulsusnak váltózása,

A §

szom:

ízműjóság, hányás, has-menés, meg-cmész-
tetetlen eledelnek, vagy vérnek ki-folyása,
a' vizelletnek bontakozása, a' testnek erei-
tül meg-fofztattot bágyatsága, és a' többi,
mellyek a' természetnek indulatyátúl füg-
nek, és a' bé-szivárodott méregnek kü-
lömbőségétül.

§. XI.

Külömbözik azért a' Dög halál a' más-
féle ragadó Nyavalyáktúl illy formán,
hogy tudni-illik, az, minden forró hideg-
leléseknek erejét felül halladgya, mivelhogy
gyakorta első vagy másod-nap halálos.
Másodsor, ez a' mi Országunkban nem
közönséges Nyavalya, sem pedig egynek
vagy másnak tulajdon az illetlen eledel-
nek, vagy a' meg-vesztegetett aënek ere-
jétül származandó; de mindenkor más
meleg nap-keleti Országokból, az raga-
dandó eszközök által hozattatik bé, a'
hol ez a' Nyavalya közönséges. Ebben-
is különbözik, hogy nem mint más gonofz
indulatú, és rothadást-szerző forró Hideg-
lelések izzadáással, has-menéssel, vagy más lát-
ható Excretiókkal, hanem egyedül a' ke-
levény mirigyeknek kelések által jobbulás-
ra változtatik. Ez is tulajdon-képpen
találtattik ebben, hogy áthatatosan, és
hathatóképpen, az gyenge's-gyapjas esz-
közökben meszsze földre, mérgének fogy-
hatat-

hatatlanságával el-vitettődik, és annak
fúlánkja, az erős Téli Időben nem tsak
meg-szelidítettik, hanem egészen el-is
óltattik, az mint Eszaki hideg tartomá-
nyokban ritkán, de eilemben a' meleg hel-
lyeken fölöttéb gyakran süjtogattya az
embereket.

§. XII.

Az Pestisnek valóságos *Ok*a, az Tudós
Orvások közt, nagy pör alatt vagyon, úgy
hogy, ha Írásoknak egyenetlen vélekedéte-
ket elől hoznám, nem ítélném meg,
mellyikkel kellene egyet értenem. Abban
ugyan mind meg-állonak, hogy ki-mond-
hatatlan nagy mérges rothadással vóina
inficiálva az éltető égnek mivólta; de hon-
nan, és mi által förtőztett meg an-
nyira, és mi légyen az, a' mi testeinkben
külső eszköz-nélkül, a' ki magához vé-
vén, veszedelmet okoz? e' felül, mondom,
ritka a' bizonyos értelem, és most-is ki-
vánság alatt lappang. En minémű érte-
lemben vagyok, rövideden meg-magya-
rázom, úgy hogy, először a' Pestis erede-
tinek mi-vóltának okát, és hozzánk el-
terjedhetendő modgyát, az után, bennünk
múnkálkodandó mérgének hatható mate-
riáját, elől hozom.

§. XIII.

Bizonyos az, (§. 3.) hogy egyszer, az
Ur

Ur Isten minden természet-béli eszköz nélkül, büntetésül az bűnös Emberekre, le-botsátotta a' Pestist formálandó mérges materiát. Bizonyos az-is, hogy a' Földön minden Időben találkozottanak olly vétkes Nemzetségek, hogy ő Szent Felségét kintelenítették ezen egyszer kibotsátott Pestisnek tápláló materiajának ki-terjesztésére: Az mint-is a' Napkeleti, és Déli-Tartományokban, kiváltképpen a' közönséges Kőrösztyénységnek elenséginek Országáiban illy Dög-halálnak szüntelen való uralkodását, a' Historiák, az útakon járulókkal bővségeffen bizonyítják, (mellyeket elől hozni, rövid sumája ezen írásonnak nem engedi) azért főképpen, hogy nagy számos sereggel, ellenünk törő Izandékát evvel az Ur Isten meg-zabolázza, és az ő benne hívőknek alkalmatóságot mutasson, a' Kereszténységben akadály-nélkül való gyakorlásokra.

§. XIV.

Ez-is tagadhatatlan, hogy az előbbeni Időkben, az mint most-is, nem az mi Országunkban vette eleit az el-ragadandó, és Pestist formálandó materia; hanem az meg-ementett Országokból, vagy az aérnek meg-förtöztetett állapotyából, vagy a' kereskedőknek jószágok által, vagy pedig magok

magok gondviseletlenségeknek miatta elragattatott Nyavalyájok által közöltetik Szomszéd Attyafaira, és ezek által, mint a' fennyedék többekre is el-hatalmazik.

§. XV.

De méltán kérdezőskedhetne valaki, ha így vagyon a' dolog, mért nem mindenkor, minden-féle be-hozatott paratéma által el nem ragadandó, de leg inkább Ehségnek, és Haborúságnak Idéjén, némelly Időknek változási alatt? A' kérdés, a' felelet. Mivelhogy itt, nagyobb az egymás közt-való társalkodás, nagyobb az Ehség, és a' holtaknak illetlen való el-takaritattások, az mellyekből mind az életető Eg, mint - egy meg - kovászofodik, mind pedig az Embernek véri, a' rothadásra hajlandóbb, melly az el-ragadandó Pestisnek két kiváltképpen való Ezköze, az egyike tudni-illik az inficiált *aër*, *Agens*, az-az, *tselekedendő*, az Embernek pedig meg-bomlott nedvessége, *Patiens*, vagy *Szenvedendő Ezköz*, mellyek közt, az igaz formálandó Pestisnek Oka, *Contagium*, vagy *Elragadás*, az el-rejtetett mérges materiának közben-járója. Ez az el-ragadás tehát külső el-kezdendő Oka (*Causa procathartica*) a' veszedelemnek.

§. XVI.

§. XVI.

Két kiváltképpen való kérdésekből áll némellyeknek az fel - jegyzet Okoknak igaságok ellen - lévő bizonyás-gatételek.

Előszór : Miért mindenkor Éhségnek és Háborúságnak Idején nem ragattattik - el az Dögleleres - Halálnak gőzölgő materiája?

Másdszor : Miért az egészséges Vérnek allapotyában-is, nálunk el-ragattattik, és abban egy meg hal, más pedig meg-szabadúl? Az mi az elsőt illeti, igen-is fok külső állapotok fordulnak meg némellykor, mellyek az elragadást táplálván, okozzák, mert nem csak azoknál, a' kiknél közönséges a' Pestis, olly hatható erővel uralkodik, hanem a' külső közben - járóknak-is vérek néha nem annyira romlik-meg, mint az mi időnkben, a' hol Hadi - Vitézeink közt-is, Országunkban, halhatatlan *Scorbutus*, és vér has, *pelechia*-béli fakadékokkal származtanak; ezen - kívül az §. 5. elő hozatott hajlandó változások-is igen regnáltanak, úgy mint egészségtelen eledel, nedves, száraz, változó aér, nyughatatlanság, félelelem, mellyek miatt az ellenkező Törökök közt-is meg - újjúlt a' veszedelemnek szikrája. Az másodikat illetvén, mivelhogy egy a' materia mindenkor, de külömbféle a' Test, és annak természet-béli tulajdonsága, nohá nagy mér-

gének

gének el-hatható erejével az egészségt-is néha meg - förtözteti, mind-azon-által jó indulattal a' vér, gyakran külső részeire inditya, és kelevények által véletlenül, hirtelen haláltul meg - szabaditya.

§. XVII.

Nem szükség immár világosságra híván a' dolgot, eredetit, természet - béli okoknak hátra hagyásával mostani időben, az égből, eszköz nélkül le - botsáttatott teremtett materiában keresni *Diemerbrackel*; mert több nyavalyák-is vagynak, az kik annak előtte Istentul az Emberi Nemzetre botsáttatának, már mostani időben természet-béli okokból-is származnak, úgy mint *Sudor Anglicus*, a' ki előszór láttatott 1436. Esztendőben. *Lues Venerea*, 1464. Neopolisnak vitattása alatt a' Kőrösztyényeken kezdett hatalmaskodni. *Scorbutus* 1556. az tengernek partyain, *Morbus Hungaricus* 1566. Olasz - és Magyar - Országban előszór observáltattanak. Nem-is illendő bizonyitanunk az *Astrologus*okkal, hogy ennek okai legyenek az égen forgolódó változások, vagy varásló, és ördöngös Tudományal indítatott mesterségek *Paracelsussal*, sem pedig *Fracastorius*, *Eustachius*, *Riveriussal*, a' föld alatt való rohdadásnak ki-gőzölgetése, vagy *Hippocrateffel*, egyedül bizonyos szélvész, és hábo-

haború időnek változása; hanem könnyű az igaz ítélő Birónak, természetnek megátalását valamiben ezköz által el-követni, és az által, meg-érdemlett büntetéssel sújtogatni.

§. XVIII.

No immár, az rend-tartás azt hozza magával, hogy az leg-közelebb való okát, (*Causam morbi immediatam*) a' Pestisben nyavályát szörző méregnek tulajdonságának valóságát meg-szemlélyem, melyet a' *posteriori* az okoztatott *effectusokból*, és némelly orvoságoknak szerentséssen adhibeált erejéből kell tsak bizonyíthatóképpen meg-magyaráznom, mivelhogy eddig bizonyos *Antidotuma* nem találkozott, melly személy válogatás nélkül meg-orvosolhatná. Ennek ugyan természeti hatható *eléször*, mivelhogy könnyen elterjeszti mérgét az egész testben, de *másodszor* mérges-is, és a' rothadásra hajlandó. A' forró hidegleléseknek jegyek a' hévség, és attúl származandó nyughatatlanság, izomjúság, és a' §. 6. elől hozott *effectusok*, Pokolvar, és Gugán kívül, azért méltán mondhatom, hogy a' Pestisnek olyan természeti vagyón, mint a' forró hidegleléseknek, de külömbböző grádussal: de tuggyuk azt, hogy ez támad, midőn a' sónak és kénkönek, epével együtt mértékletlen-

sége

sége miatt, a' vér, hathatóssabban circulálódik, mint természet szerint sz kot lenni; azért a' Döghalálnak mérgének egy ollyas tulajdonsága léfzen, az melly a' vért nagyobb grádussal hajtogattya, mint a' közönséges forró hideglelésekben történik: A' circulationnak indúlattya a' melégtül vagyón, tehát a' bennünk lévő meleg kénköves materia gyujtattik meg először a' külső mérget tápláló eszközök által. De hogy ezen meg-gyuladt kénköves materia rothatt, onnan-is ki-tetzik, hogy a' rothadó gőzölgések mellett, tudni-illik a' büdös holtaknak rendetlen el-takarítatások, tó-vizeknek áradások s-apadatok közt ragadóssabb, mint tiszta helyeken. Hogy pedig ez a' mérgező gőzölgő, erős, keferű és igen subtilis, a' fájdalom gyenge inaknak tsipkedezése-is bizonyíthatya,

§. XIX.

Hogy ezekből immár a' Pestist meg-határozva, meg-magyarázom, léfzen a' *Pestis* egy igen gonolz indúlattú forró hideglelés, külső Országokból ragadás által bé-hozzatattot, rothat, mérges, gőzölgő, erős, kénköves természetű materia-ból aló, melly, ha az elevenítő természet-béli jó mozdulások által a' mirigyeknek

B vagy

vagy Pokolvárnak fekélyek által fietség-
gel ki nem üzetettik, halálos.

§. XX.

Meg- ösmérvén a' Pestisnek változó természetinek jeleit, külömböségit, okai-
nak mérges voltát; lássuk- meg, minémű
Izemélyek leg- inkább hajlandóbra a' mé-
regnek foganatofságára, azután azoknak
egészségeikre, vagy halálokra tzélozó tör-
téneteket, bizonyos jelekből jövendöl-
hettyük.

XXI.

Mivelhogy egy embernek Természeti an-
nyira külömbözik a' másikának indulatya-
túl, hogy az Istennek majd más teremtt
állatjának látattik lenni, nem tsuda, ha
egyike hajlandóbb az gonosz aérben gö-
zölgő méregnek el- ragadására, mint a'
másika, és azért némelly a' Pestis- béliek
között meg- gyógyúl, a' más ellemen hirtelen
a' halálra ragatattik. Így hajlandó-
bak a' tisztátalan vérűek, ritka, gyenge,
veritékező, és kövér állapotban lévők,
az kik rendes, és természetéhez szabott
Diæta által életüket nem folytatják,
terhes Aszszonyi állatok, és szegény forsúak,
kik koplalás, vagy alkalmatlan eledetek ál-
tal sanyargatják Testeket, vérrel tellye-
sek, ifjak, és gyermekek, a' természet-
béli gonosz indulatyoknak engedelmese-
k része.

részegesek, fokféle gondolatokkal, éjjeli
nyughatatlansággal, és súlyos dolog által
el- fártattak, a' kik ké- ő éjjeli tobzódá-
sokban, telhetetlen bujaságban élnek, de
kiváltképpen a' félelemmel meg- rettent,
és halált irtózó emberek; ellemen a' bá-
tor elműek, meg ösztövérvültek, Melancho-
licusok, erős Inakkal, és vastag Erekkal fel-
ékesítették, Vének, Férfiak, Arany ének
folyása alá vették, Fontanellát, vagy
más febes kelést nyitva hordozók, ritka-
ban vetettnek ezen fors alá, vagy könyeb-
ben térnek ellöbeni egészségekre.

§. XXII.

Végző állapotjának szerentsés kimene-
telit várhattya az nyavalyás ember, mi-
dön a' belső meg- rektett hévség, ki- faka-
dásra tzéloz valamelly mirigynek, vagy
pokolvárnak kelése által. Nints itt az Iz-
zadás után, vagy Has- menésnek, Hólnapi
számaak, és Orra véreinek természetel,
vagy orvossággal meg- inditatott folyás
által provocált excretióban, mint más
forró- hidegleléssekben, reménség, sőt in-
kább annál veszedelmesebb, mennél na-
gyobbak ezen meg- említett evacuációk.
A' Sanguineusok, az mint tapasztalták a' Pe-
stis- béliek körül dajkálkodó Orvosok,
gyakran pokolvárral, petechiával, vagy
ezekkel és kelevényekkel együtt veszedel-

messen szorongatattnak. Az *Phlegmaticu-*sok kétség ki-vert kelevényeknek, vagy nem igen veszedelmes Hólt-szén kellefeknek ki-virágozások által gyógyítatnak-meg. A' *Melancholicus*sok kelevény által hamar megszabadítatnak. Bizonyos jele, az ki indulandó kelevénynek az, midőn az embernek háta, és más tagjai fájnak, és a' bélelt lélegzetnek meg-tartóztatása által okozott valamely mirigynek helyén, tsipest, és hévséget tapasztal. Ha pedig a' fő-fájás, elmének el-tibolyodásával találja az embert, Pokolvarrt vagy Petechiát ki-rohanni jegyez; mellyek indítatnak inkább harmadik, negyedik, vagy hetedik napján izadás után, és jobbulásokra szokot lenni, midőn jó erőben fel-futnak a' mirigyek, és még-is evcsfednek. Veszedelmek ellenben az kékes, és fekete színűek, ha leg-inkább erőtlenségek alatt vízfza térnek, vagy kétség a' füle tövin támadnak, noha ezek, ha a' nyavalyának végső állapotában látzatnak, itt szintén úgy, mint minden forró hideglelésben, jó reménséget jelentenek. De kiki magának végső határozandó változását ebből mivel-hogy nem tudhattya, még imie, minémű jelek veszedelemre, vagy egélségre fordulhatnak, ebből bővebben ki-tetzik: A' kik újság vagy Hóld tölte körül kapják-

el ezen dőgleletes nyavalyát, veszedelmesebbnek observáltattak lenni, mint fotán: summással, a' harag, félelem, megrettenés, buja élet-után való el-ragadás, elein való erőtlenségek, gyakorta való el-ajúlások, szív-dobogás, a' pulsusnak közben hagyása, kiváltképpen való szunnyadozás, fok ptrűszentések, lábnek és kéznek reszkedése, őszve sugorodási, ornak vére folyása, eleint nyelvnek meg-feketülése, oldalnak, vagy más belső részeinek nyílási, tsuklások, vér-has-menések, kékes, olajos, zavaros és feketés vizeletnek leülepedése, a' nyavalya közt meg-indított Hólnapi szám, nehézkessék, gyermek-ágyban lévők, az idétlen szülés után, és illetén változások alatt nagy veszedelmet, és többire bizonyos halált jelentenek: Ellemben, jobb sorfra változtattik a' betegeknek állapottyok, midőn félelem nélkül, jó-erőben, az daganatok még a' forróság előtt fel-domboroznak, kemények, és következőképpen türhető fájdalommal nőnek, környülörte semmi szivárványos kék, vagy fekete fók nem látzatnak, eveszen a' hőség alatt el nem múlnak hirtelen, a' has-szorulás alatt mind végig nem igen nyughatatlankodnak, és a' kiknek fontanellájók eleint ki nem szárad. A' Pokolvarnak húfos helyén

eleint ki-virágoztatása jobb, mint ha a' lábainak vagy kezeinek újjain kélsőbb kelnének, és veres nagy fókra el-telepednének, leg-főképpen, midőn a' háta gereszdyén, vagy másut lévő inakat el-fogna, és majd el-tünne forroság alatt, majd ki-fakadna. A' Petechia magában is veszedelmes, annál inkább, ha ezek közé kekes, vagy fekete formában halálnak jeleivel magát ki-mutattya. De ezek a' változások, az mint nem minden emberen tapasztaltattnak, így első, második, s' harmadik napon gyakran véletlenül sokan meghalnak, és így a' formalis Pefstisnek hálójában el bé-borítatnak.

MÁSODIK RÉSZ.

A'
Pefstisnek természet-béli Præservatiójáról.

§. I.

A' mint az I. Résznek §. 15: meg-bizonítottuk, hogy a' Dögletes halálnak külső természet-béli okai, az aérnek, és a' meg-bomlott nedveségünknek változásin állanak, azért, kintelenítettünk először, az inficiált aérnek, és a' Pefstist szörző eszközeinek hozzánk való el-ragadásának óltalmazására szemeinket fordítanunk, melly a' Præservatiót, avagy a' nyavalyátul való meg-óltalmaztatását illeti; és a' meg-bomlot egészségünknek orvoslására, mellyet az harmadik részben bővebben elől hozok.

§. II.

Prophylaxis, avagy a' *Præservatio*, midőn az Istentől reánk ütött haragját, sziv-béli fohászzkodásinkkal meg-engesztellyük, léfzen *Prophylaxis Theologica*, Istenes *præservatio*; midőn az inficiált eszközöket Országunkban bé-hozatni tilalmazzuk, *Prophylaxis Politica*, Politiai *præservatio*; midőn pedig az egészséges testet jó kivánt állapotban meg-akarjuk tartani, *Prophylaxis Medica*.

Orvosi praeservatio, az-az *Diata, Chirurgia, és Pharmacia* által való egészségünknek meg óltalmaztattása, mellyekről következendő-képpen fogunk értekezni.

I. ARTICULUS.

Az Istenes, és lelki óltalmazásnak megemlékeztetéséről.

§. I.

AZ Ur Isten, véghetetlen tőkélletes providentiája alatt, az emberi teremtet állatinak olly szabadságot adott, hogy őFelsege tulajdon tőkélletése ellen, nem külföldben, mint felebarátjának, és önnön maga fáját Testének, és Lelkének állatya ellen vétkezni meg-engedte, midőn Szent Ortzájátúl el-fordulván, az ördöknök in-tselkedése által el-ragattattik az ember és szánfzándékkal önnön maga, a' gonoszt bűneivel magára vonfza: mellynek az oka mivelhogy maga az ember, méltó, hogy a' Döghalálnak alkalmatofságával- is maga engesztelje meg a' haragra ingerelttetet Istenét.

§. II.

Illik tehát az Kereszténynek, hogy vétkeinek úndokságát meg-ösmérvén, az könyörületcségre hajlandó Istennek irgalmáságához kedves áldozattyát fel-botsáfsa,

fa, és előtte minden titkokbúl álló Lelki nyavalyájának szennyét ki-terjeszfe, egyszer-s'mind kérje azoknak irgalmas eltörlesztét. *Dávid Király, és Propheta* az *91. Soltárban* buzgó imádsága által békélt-meg az Pestisnek tőle való eltöröltetése iránt, az Ur Istennel. *Hiskias Király, nem külföldben Aaron, ezen Isten harágjának ostorát, reménség alatt lévő buzgó foházkodásokkal engesztelték - meg. Azért mi-is, az mi igyekezetünkben minden természet-béli Praeservatiókat és Orvoslásunkat úgy alkalmaztatjuk, hogy az Istenhez való foházkodásunk, és az Istentől teremtetet orvosság-béli eszközünknek rendelése, együtt, Isteni félelem alatt, Pestis ellen hartzolhassanak.*

II. ARTICULUS.

A' Politiai Magistrátus óltalmazásának meg - emlékeztetéséről.

§. I.

E' Világi Magistrátust illeti az Törvény alatt lévőknök parantsolat által ki-terjesztetendő veszedelemnek rettetetes gőzölgő materiáját meg-akadályoztatni, hogy illyetén hatható vigyázások által, elragadandó eszköznek szikrája, bokrossan még el nem terjedne, meg-óltattassék

vagy pedig az egészséges helyyre ne vitethesék.

§. II.

Ezek ugyan Istennek kegyelme után, az mi egyes koronás Királyunknak, és Császáruknak Magistrátuffi által, egész Házánknak hasznára, mind megtartattanak; de mivelhogy minden köz-rendbéli félelmes ember, önnön maga magának ebben specialis tanácsot kíván, imé, mindent, valamelyek az mérges eszközöknek elragadását elől mozdíthatyák, feljegyzek, hogy kiki magának bizonyos élethez tartozandó regulát szabni tudhasson.

§. III.

E' végre helyessen tiltattnak meg az olyan helyről való jövevények, a' kik felül a' Pestis iránt gyanóság vagyon, mert ezeknek gyakorta gyanús, pellyhez, lenes, bélléses és más házi eszközökhöz tartozandó jószágok által mesze földre is elvitetődik a' mérgek szikrátskája. A' holl pedig immár mérgeknek voltát a' Pestis ki-mutatta, parantsolat által mindenütt meg kell tiltani, hogy valamely lakó, az házi szemetet, szalmát, szapanos vizet, vagy más rendbéli tsúnyságot, mellyel a' beteg ember élt, az utzákra ki ne vigye, vagy jó italú kútakban el ne temesse, barátságos társaságot az nyavallyásokkal félre tégyen,

tégyen, sőt ki-menvén az ollyas Házból, valamelly ki hirdetett jellel Szomszédinak vélek dajkálkodó hivatallyát ki-mutassa, az inficiált Házból semmi Házi-eszközt Esztendőnek előtte el ne adgyon, vagy is egészséges Házban be ne vigyen. Az utakat tiltatassa, és vízzel mosogattassa. A' házakat idején korán be-zárattassa. Az holtakat két nap múltán leg-feljebb el-temettesse. Ezen kívül szép rend-tartás által némelyek arra-is gondot velyenek, hogy az étel és italbéli eledel, tisztán, egészséges helyről jöhesse, ne legyen a' gabona penifzes vagy dohos, a' tehén's-borju-hús, vad állat, hall, tojás, és a' többi, bűdös vagy férges. A' meszár-székben beteges el-árulandó állatok ne vágjanak, sem pedig kívül, nyáron szedett romlandó félben való gyümölcstől árulni, úgy mind baraszkot, szilvát, dinnyét, &c. ne engedgyenek. Minden vigaságos, és nyájas fokadalmok, comœdiákbeli látások meg-tiltatassanak: de kiváltképpen a' betegeknek szolgálatyokra rendeltett jó-erkülső Afzszonyi-állatok, szorgalmatos Tudós Theologusokat, Medicusokat, és Chirurgusokat rendeljenek, kik hogy annál - is gyorsabban forgóldgyonak tiszt-béli hivatallyokban, bővleges jutalmok által, arra köttelesztesse.

III. A R T I C U L U S.

Az Orvosi óltalmazató eszközöknek Tudu-
mányokról.

§. I.

AZ előbbeni két dög-halál ellen óltal-
maztató gond-vifelésünkről , az Or-
vost illető praeservatióra járúlunk , olly
indúlattal , hogy nem tsak a' Pefthis közt
forgandó személyeknek bizonyos óltal-
mok felül , Isten után , szólóúink , hanem
minden nyavalyáknak , és idején történe-
dő halálnak praeservatiója éránt - is , mel-
lyet alább fel-jegyzendő *Diata* által , meg-
magyarázunk.

§. II.

Mivelhogy az éltető-ég által hatalma-
zik el ezen dögletes halálnak mérge , azért
minémű aért kellettik magúnknak válasz-
tanúnk , és a' gonofzt meg-változtatnunk ,
majd alább meg-érthettyük : De az ember-
nek éltető nedveségét , jó egészséges álla-
potban , mi módon kell orvosásg és külső
Borbély eszközök által meg - tartanúnk ,
most következik.

§. III.

A' mérges *aër* , háromféle-képpen szokot
a' testben magának tsállást keresni , mi-
dön szó közben , a' szüntelen ki - folyó
forrásoknál az embernek szájában a' *nyál*
inficial-

inficiáltattik , és azon módon , vagy a' vér-
hez vitettődik , vagy el-nyelettettik : Má-
fodszor , midőn étel , és ital-béli eledellel te-
stünkben bé-szállityuk , és utólszor midőn a'
lehellellettel , és a' pórusoknak izadás által
ki-nyilatkozot likjám , magúnknak bé-bo-
tsátyuk.

§. IV.

A' nyálát azért olly helyen senki el-
ne nyelje , sőt száját reggel , étel után ,
és étizakára , tiszta etzetes vízzel , vagy
főt sállyával , vagy pedig meleg borral
meg - öblítvén , Angelica , Prinpinella ,
Tárkony-gyökeret , Myrrhát , fejer Gyöm-
bért , Dohányt , vagy Szeretsén - dió vi-
rágot rágogasson , hogy az által ki-fatsart
nyálát ki-pöködhéffe . Az fogait tajték
kőből , myrrhából , és rák-szemből el-egye-
litett porral meg - mosogatván , tisztán
tartsa.

§. V.

Az étel és ital-béli eledellel gyomor-
ban bé-szállitandó méregnek gonofz in-
dulatyát , az gyomrot erősitő , vért tisz-
tító , és az egész természetet meg - vidá-
mitó eszközzel meg-zaboláznai illy for-
mán lehet , hogy senki eh gyomorral ki
ne menyen , hanem vagy melegítő itallal ,
vagy vajas kenyérrel s' -firmős borral , vagy-
is méreg ellen való jó orvosással magát
pra-

praeferválya. D. Hoffmann illy *Elixir Bezoardicumot* javasol. *Recipe:*

Radicis Pimpinellæ, unciam semis.
Zedoariæ, drachmas duas.
Contrajervæ, drachmas tres.
Scordii, manipulum unum.
Spiritus Vitrioli, unciam unam.
Baccarum Juniperi rectificati,
 libram unam.

Ezeket egy üvegben extrahálván lágy melegben, és által-szűrvén, egynéhány szor 30. 40. vagy 60. tsöpöt *Herba Théé*-ben be-vehetni hetenként, és gyenge veritékezés által, mindengonoszt ki-vezethetni.

A' praefervativum-béli *Herba-Théék* való *Specieffe* illyen lehet. *Recipe:*

Herbæ Veronicæ,
Betonicæ, ana manip. unum.
Scordii, manipul. semis.

Florum Galegiæ,
Calendulæ, ana pugillos duos.

Radicis Cichorei,
Scorzoneræ, ana unciam unam.
Liquiritiæ, drachmas sex.

Seminis Anisi stellati, unciam semis.
Rasuræ Cornu cervi, unciam unam.

Incisa, & *contusa* dentur.

§. VI.

De minek előtte ezekkel élne az ember, Őszi, vagy Tavaszi időben, szokások szerint,

rint, az vérnek bővségét, ér-vágással, vagy köppöllyözéssel kel meg-kevesíteni, minek - előtte egy vagy két nappal illyen *Laxativummal* élne. *Recipe:*

Mannæ electæ, uncias duas.

Rhabarbari optimi.

Cremoris Tartari, ana drachm. unam.

Aquæ florum Acaciæ, uncias quatuor.
 solve igne leni, colaturæ adde:

Essentiæ Corticum Aurantiorum, guttas triginta.

miscé, detur, signetur. Reggel bé-venni való has - tágitó ital.

Vagy ha ezen meleg itallal valaki gyomrát nem akarná meg-terhelni, két lat keferü sót (*Sal fedlicense*) félmezszel vizben el-olvasztván, és tisztán meg-szűrvén, vagy pedig kétzer s'-háromszor ejtzakára valami istót egymás után a' *Stablius*-nak el-készítettett *Pilluláiból*, bé-vehetne.

§. VII.

Ezt el - végezvén szerentséffen, az felül említett *Elixir Bezoardicum* mellet, egy héten kétzer, ezen gyenge, de balsamom erővel haft-tágitó *Pilluláiból* tizenötöt reggel vagy este bé lehet venni, hogy nem tsak a' természetbéli étellel, és itallal meg-terheltettet gyomrát ki-tisztithassa hanem

hanem annak mérgének vóltát-is jóra változtathaffa, *Recipe* :

157 *Extracti* scordii,
Cardui Benedicti.
Alces succoterinæ, ana drach.
 unam.

Myrrhæ electæ.
Rhabarbari.
Succini, ana Drachm. femis.
Florum Sulphuris.

Croci.

Nitri depurati, ana grana duodecim.
 misce, fiant ex *Scrupulo uno*, pillulæ viginti, obduc luna, dentur ad *Scatulam*.

A' szegény Együgyűek tfak fállya, és fenyű-maggal el-kélfzítetett vizet ihattják melegen *Herba-Thée* gyanánt, vagy pedig *Ruta*, *Angelica*, és *Bozza* virágból tfinált bor etzetből egy vagy két kanálnyit reggel vehetnek, mellyben egynéhány bors-fzem nehézfzégű *Camphort*-is tehetnek.

§. VIII.

En ugyan az illyetén vefzedelmes *Petechia*-béli nyavallyák ellen, mellyek körül első *Eftzendőkben* itten forgolódtam, mind *præfervatívum*-béli tanátfzom fzerint, mind pedig orvofláfom után, jobbat nem tapasztaltam ezen *Wedeliusnak*, kedves *Præcepto*-

ceptoromnak közönséges *Mixturájánál*, mellyet így *præparáltathatni*, *Recipe* :

Tincturæ *Bezoardicæ* *Wedelii*.

Mixturæ *simplicis*.

Essentiæ *scordii*, ana Drachm. unam.

Anodynæ, guttas octo.

misce, detur, signetur. Erőfítő *Mixtura*, mellyből, reggel meleg italban 30, vagy 40. tsöpöt, bé lehet venni.

Ehez tartozandó *Wedeliusnak* *Bezoar-porával* együtt magát, kiki elégséges-képpen meg-óltalmaztathattya.

§. IX.

Szoktak némelleyek igen melegítő *Terjékes*, a' közönséges méregnek meg-óltatásához - képpelt, fok-féle *eszközökkel* élni, gondolván azt, hogy a' *Pestisnek* mérges vóltá egyezne azzal, de nagyon különbözik egymástól a' két-féle méregnek valófzagos állapofya, ha azoknak különbözö *operatívóifokat*, és bizonyos *curáfóifokat* meg-tekintyűk : mert a' közönséges méreg nem olyan hatalmassan terjed-el az egész embernek nedvefzfégiben, hanem a' *gyomrában* mingyárt fel-gyullad, és ott *inflammatívóifot* okoz ; sőt ha a' vérrrel egyesül-is, azt gyakorta meg-sűrűfíti, és annak akadályoztatása által fok féle gyulafzfzó fókot hágy maga után. A' *Pestisben* gözölgö *materia* ellemben olly határozó,

C

hogy

hogy azonnal az egész testet el-járja, és annak nedveségét meg-ritkítja, az mint az Anatomicusok observáltak. Ennek savanyú, és etzetbéli eszközök által helyes Orvoslása jelenti alcali-béli valóságát; a' közönséges savanyú, és keferű méregnek pedig más antidotumát találták az Orvosló Tudományban fáradozók. Sőt ha némelyeknek hitek szerint meg bizonyítandgyuk, hogy a' Pestisben lévő mirigyeknek kelevények tsupa férgetskék-ből áll, az mint *Microscopium* által meg-szemlélhetni, ki kételkedne ezen meg-emitett külömbségnek kü'ömbözterő voltárúl? De mivelhogy illetén elmélkedésünkkel, a' betegnek, és a' meg-rettent embernek nem használhatunk, inkább némely Pestisben nevezetes dajkálkodó Orvosoknak etzetes-béli hasznos praeservatívójok felül értekezzünk.

§. X.

A' *Bor-etzet* magában-is mind külső mind belső-képpen hasznos, és ditséretes, midőn a' gőzölgő meg-vesztegetett aer közt azt szagólyla, és Rutával, fenyű-maggal, rák-szemmel, együtt bé-vézi az ember; mindazonáltal a' gyökereknek, és füveknek subtilis erejét sokkal jobb ki-vonfszó hatalma vagyon, midőn azt le-vonnyák, és a' phlegmátul el-választyák, melly sziatén

szintén úgy, mint a' vizeknek égetések vitettődik végben, tsak eleint jövő izetlen vizét kü'ömb edényben kel fogni, és a' fogyatékon lévő sűrű bor-köves materiát hátra tartóztatni.

§. XI.

Cardilutius Doctor azon füveknek tulajdonságát, mellyek esztendőn által hidegnek, hevségnek, féregnek ellent állonak, és zöldellenek, leg-bizonyosabb Pestisnek mérge ellen való Praeservativumának tattya lenni, midőn azokat az említett praeparált etzetben áztattya, és magánofsan, vagy bizonyos éget vízzel, a' mint tudni-illik a' Pestisnek leg-veszedelmesebb változási következnek, annak erejét enyhítvén, reggel egy vagy két kanálnyira bé-adgya. Ezek közzül illyest praeparáltathatni, *Recipe:*

Radiciſ Zedoariæ.

Chelidoniæ recentiſ.

Helenii, ana drachmas sex.

Herbæ Rutæ,

Scordii, ana manip. unum.

Florum Calendulæ, manip. semis.

Baccarum Juniperi.

Corticum Citri, ana unciam semis.

Seminis Rutæ.

Myrrhæ electæ, ana drachmas duas.

Conciſa, contuſa, dentur. Mellyet három

itze bor etzetben ászthatatni, és reggel két kanálnyira valót belüle bé - vehetni.

A' köz nép tñak örmény és fetske füvel-is, gyükereftül, bor etzetben bé - páztován, bé - érheti.

§. XII.

Ugyan ezen *Doctor* méltán ditséri az *præparált kénkövet*, mellyet gálitz-kő és só által tisztítani tanit. Kit etzetben egynehányszor el-olvasztván meg-ólthatni, és abból fél vagy egész nehézknyit az említett etzetben bé-vehetni. Vagy inkább a' szép farga kénkövet olvazd-el, és abból kénköves fonalat tñnálván, gyújt-meg, tégy alája egy füvegbul el-készítettet palázkot, melly tele lévén füsttel, harmad részit borral meg-töltheted, és egy kevés el-olvasztatott sót köziben tévén, addig rázzad, még a' borban el-merül a' füst: Ebbül reggel s'-estvé egy füveggel iharz, és bizonyos lehetz abban, mondgya, hogy szinten úgy a' rothadás ellen meg-óltalmazza testedet, mint a' bort a' romlandóságtól országunkban meg - tarttya: azon kívül a' só, hogy a' rothadás ellen leg jobb balsamus, a' szakátsok-is bizonyíttyák.

§. XIII.

A' jó Magyar - Országi Hegy-allyai, és Sopronyi *Bor*, tisztán-is, az mint külső Országokban lévő Fő-*Doctorok* azt annyira

betsü-

betsüllik, és ohajtyák, jó *præservativum*, ha azzal mértékleteffen élnek az Urak: de mivelhogy a' kénkő a' subtilis mérges materiáját a' Pectisnek el - szelészti, egynehányszor kénköves le-vont Nyúli és Baráti borainkkal bé-érhettyük mind tápláló ital-béli eledelünknek, mind pedig óltalom-béli időnknek szükséges állapottyában. Ugyan ez az oka, hogy a' fő-renden lévőök között kevesfen hálnak-meg, (a' kiknek tudni-illik a' vérek meg-bomlott, vagy kintseiktül nehezen akarván meg-válni, nagy félelmek által magokra vonnyák a' Pectist,) mivelhogy ilyen frisselő étel és ital-béli eledellekkel erősítik Testeket.

§. XIV.

Sok-féle Orvofságokkal itt nem terhelem az kegyes Olvasót, mivelhogy édes Hazánkban némelleyek közt, nem tsak az orvofság, hanem az Orvosló-is annyira be-tsültették egészséges állapottyokban, mint az okoskodás nélkül mérget nyújtandó Varásló-Afszony, mellynek az oka ez, mivelhogy szegény Magyar nyelvünkön értelmes okokból származott Orvosi-Tudomány nem találkozik, azért-is külömb-séget az *Empyrica* és *rationalis* Curában nem tudván, minden nyavalyának okát a' szelekben és epében, nagy pompás *discursus*

füffokkal oktan Doctöröknek perfvafió-jokból, híjában keresdegélik.

§. XV.

Illyen, és más közönséges nyavalyákban nem ok-néikül ragafzkodik az ember a' külső szerekhez-is, tudni-illik, az ollyas megvesztegettetet helynek el-távofttatásához, és bizonyos eszközöknek magánál-való vífeléséhez.

§. XVI.

Az gonofz inficiált aérnek el-hagyatattását, és az egészséges helyre való el-takarodást az Orvofok leg-bizonyofabb Praefervativumnak tartják lenni. De ellemben vagnak olly szines Istenes életüek, a' kik Isten telenségnek állittyák az orvofsággal és szaladással Istennek ostorának való el-kerültetését lenni, de ezek tudom, azt-is megengedik, hogy az Ur Istennek hatalma vagon Ehségnek idején, étel nélkül némelyeket el-tartani, azért nékik vétkül tulajdonítottik, ha azok ételhez le-telepednek, és természet-béli eledellel testeket ollyankor táplálni kívánnyák. Ezek inkább Istennek ajándékát meg-vevén, rútúl meg-tfalatattnak, mivelhogy maga Kristus Urunk a' beteget az Orvoshoz igazgattya, és eszköz által tett curájának példájával maga vallástételünket bizonyittya. Illik tehát, és a' kitül ki-telhetik, leg-bizonyofabb praeferva-

ativumra akad, hogy a' gonofz levegő égne, az Istennek őszve-szerkesztett félelmével megszűze, hideg helyekre, változtattását elől vegye, de idején, és sokáig való kin-maradásával, az mint őszve foglalván, a' Deaktól intetik:

Ocyus hinc ito, longè, tardeque redito.
Hogy ne talántán viszfza jövén, midőn még egézlén el nem óltatott a' Pefstisnek minden szikrátskája az egészséges helyet, egy halállal meg ne változtassa,

§. XVII.

Mivelhogy a' dögletes halálnak nemcsak némely embernél olly rettenetes, hogy nagy változásokot okoz az elmétől függő részekben: annak impressióját mind Istennek irgalmasságához való élő-bizodalommal, kell vigasztalás által elméjéből ki-venni, mind pedig külső eszközökkel élni, csak varásló és illetlen dolog által ne történnyen ez. Igy szagolásra rendelhetni, más szagos balsamufokon kívül, jó Rutából, és fenyű-magból el-készített etzetet, mellyhez rósa-vizet-is, és egynehány árpa szemnyomó Camphort tetheti, mellyel, midőn ortzádat, és kezeidet kívánod mosni, bőven borral-is egyvelitheted. Az ortzádat, vak-szemedet, szívednek eránzó helyét,

helyét, pulfusidat reggel illyetén kenettel-
is meg-kenyheted. *Recipe:*

Theriaca Andromachi, drachm. unam.

Camphoræ, grana novem.

Olei Nucis Moschatae expressi.

Scorpionum,

Axungiaë serpentum, ana scrupulos
duos.

Olei Succini.

Rutacei destill. ana scrup. semis.

Cinamomi.

Caryophyllorum, ana gutt. unam.

Corticis citri, guttas quinque.

misc. detur ad pyxidem.

A' nyakadon, hónap-alatt viselheted
némelyektül annyira commendált eleven
kenyesöt, aszfú békát, gyöngyöt, Be-
zoar-követ, vagy más-félét, ha máské-
pen nem-is, de hitelednek bátorságos tse-
lekedeti használhat, csak ne légyen, az mint
Hippocrates int, *temerè, neque timidè*. A'
kik a' varas-békának erejére támaszkod-
nak *Helmontiussal*, illy *Anuletummal* élhet-
nek: Nyáron egészesen időben a' varas-
békákat őszve fzedvén, az konyhában
hátsó lábával fel-akazd, hogy szüntelen
a' tüzet látván, félelem-béli gondolkodá-
sokkal meg-dögölyenek (ez léfzen a' Pe-
stistől félemlő embereknek bátorító ez-
köze) mellyek alá, egy viaszból széle-
sen

sen el-terjesztett tálatokat tégy, hogy ab-
ban halála előtt, földet, és mint-egy ara-
nyas férgetskéket ki-okádgyon, mellyből
a' viaszt a' békával együtt őszve timporál-
ván, golyobifotskákat formálhatz, és azt a'
bal melyeden viselheted: *Cardilutius* maga e'
mellet, minden házi népével együtt fzeren-
tséssen élt az Pestis alatt.

§. XVIII.

Még egy kiváltképpen való Præservati-
vum felől méltán emlékezem, tudni-illik a'
Fontanella felül, mellyen, szüntelen-való ki-
folyandó nedvesség által, az el-ragatattot
mérgezes materia el ki-takarodhatik; az
mint-is fok izben observálták azt az Or-
vosok, hogy senki azok közzül meg nem
hólt, a' kik azt óltalmokra viselték. Azért
ezt azoknak, kik úgy-is a' romlandó
nedvességek alá vették, merem reco-
mendálni, egyszer 's-mind azokat-is inte-
ni, a' kiknek némely részei kelevényes,
sebes, vagy lenyvedékes, azokat külső és
belső ki-izárasztó orvosságokkal illy idő-
ben meg ne gyógyítsák, ha szánshándék-
kal nem akarják magokat nyakra főre
az halálnak hálójában vetni,

IV. ARTICULUS.

A. Diata - béli tanátslámak praeservatiójáról,

§. I.

AZ embernek egészségére szolgáló, nyavalyáit el-távoloztató, és hosszú életet ígérő Elzköze, a' jó Diata - béli igazgatás, melly azon áll, hogy az egészséges a'rral, étellel, itallal, aluvással, vigyázással, nyugodalommal, némelly hasznos és haszontalan nedveségeknk excretiojával, és az elme z dűlattokkal, mértékletesen éllyünk.

§. II.

A' ki az említett természet-béli dolgokat életinek folyása alatt, úgy igazgattya, hogy azok ellen nem vétkezik, az, mind testében, mind elméjében egészséges, és hosszú életet él minden nyavalya nélkül.

§. III.

Egészes Ember az, a' kinek kemény, és nedveség tápláló részeinek mértékletes volta, úgy vagyon temperálva, hogy azok által minden természet-béli változásokkal egyetemben, a' test, és az elme jó erőben meg-marad. Az elme ugyan magában-is egészséges mindenkor, de a' testel való szoros egyesülése által, az is, a' fájdalomnak tártaságára ingereltetik,

§. IV.

§. IV.

H₂ azért az embernek nedvesége, úgy-mint a' Pestisnek el-ragadó második elzköze (I. Rész. 15. §.) egészséges, tehát csak az gözölgő mérges a'ennek el-távoloztatására kelletnék vigyáznunk, de mivel-hogy az rendetlen Diata által gyakorta a' szines embernek vére-is romlásra vitetődik, azért itt együtt, mind a' gonosz a'ennek el-távoloztatására, mind pedig az egészséges vérenek meg-óltalmaztatására utat mutatunk.

§. V.

Meg vallom, mivel-hogy a' Medicusok, ezen oktató Diata-béli Orvosi-Tudományt, melly az embernek egészségére szolgál, majd egészen könyveikből ki-irtottak, Deák nyelven csak azoknak kedvé-kért, a' kik orvossággal élvén, nem tudnak magoknak ebben bizonyos regulát szabni, világoságra botsítani szándékoztam, de, mint hogy nyelvünkön éppen semmi tudomány az éránt nem találtattik, fel ne haborigyon a' kegyes Olvasónak elméje, ha néhol, a' Pestisnek praeservatiójáról elfordulván, közönségesen, minden-féle nyavallyáknak eleit vővő Diatára alkalmaztattam szándékomat.

§. VI.

Járullyunk immár a' meg-vesztegetett nyavalyáknak

nyavalyáknak alkalmatofságot okozó cöz-
közökre, és előfzör tekintsük meg, mi-
képpen árthat az meg-vesztegetett gő-
zölgő Aër, és annak-utánna mint kell azt
el-kerülnünk, és meg-orvosolnunk?

§. XVII.

Mivelhogy az aër mindenütt ki-terjefz-
tett mozgásának illetésével mindenek-
hez ragafzkodik, nem lehet másképpen,
hogy az, magában el-röjjetett intfelkedő
erejével azokat meg ne förtőztesse.

§. XVIII.

Közöfsül azért az Aër az mi véreinkkel,
nem ták az eledelékkel gyomrunkban bö-
ven való bé-fziváfa által, hanem külfökép-
pen, testeinknek poruffai, és a' tudónk-
ben bé-fzivárodott leheliertünk által-is, a'
hol ugyan külömb-féle illeréfe-fzerint,
fokféle-képpen szokta Testeinket változtat-
ni. Így a' hideg's-nedves aër, poruffainkat
őfzve-fzorítván, egéfségünkre nágyon
fzolgáló gyenge verétekezésnek tartóztat-
táfa által, a' vért fokafitya, fűrütti, és így
a' meg-rekett vértül, ofztán fokféle daga-
natok, refzketekség, fzív-dobogás, nehez-
zen lehelléffel, melly-béli fájdalmok
fzarmazhatnak: A' fzaraz, és a' meleg
aër, véreinket meg-ritkítván, forroságo-
kat és obftruétiókat okoz. De mivelhogy
a'nedves nagyobb erővel téfzen akadályt,
illik,

illik, hogy az éjjeli, regveli és az eftveli
aért minden módon távozfzaffuk, kivált-
képpen pedig ételünknek és aluváfúnknak
alkalmatofságával.

§. IX.

Az hirtelen hideg aërnek melegre való
el-változtattáfa, és ellemben, nagy vál-
tozáfokat okoz, az mint őfzel, és Tava-
fzal azt bőven tapafztallyuk, azért nyári-
időben, hideg fzállást kedvelteni, vagy tél-
ben igen meleg fzóában hirtelen bé men-
ni, ártalmas, de fő-képpen, ha ilyenkor
a' gyomor étellel és itallal meg-terhel-
tettik,

§. X.

De mivel az aért el nem kerülheti az
ember, fzükség, hogy annak jobbra való
változtattáfara igyekezzen, mellyet tűz és
füst által véghez vihet. Tűz által Hippo-
crates ama fzeretsen-Orfzágból Görögökre
fzarmazott nagy Pefthis fzelidítette meg,
minek-utánna femmi-féle fzer abban nem
hafznált vólna, mellyet mások követvén,
fok jó illatú fákkal, virágokkal, s'-olajok-
kal, mind útzákat, mind pedig házokat, az
méregnek el-hatalmazandó erejétül meg-
óltalmazták.

§. XI.

A' tágas utzáknak éjjeli fűrű gőzölgő
aërijét változtattya a' fenyű, körös, és
bük-

bükkfának, kos, és bak-szarvainak, ló, és tehén, körmeinek égetett füstye; nem különben a' puska-por, salétromnak, és kénkö-
nek fel-löbannása. Azért az erős külfos
Városokban az Agyúkból gyakran való lö-
vések, igen tisztittyák a' levegő eget.

§. XII.

A' Házi-rendben lévők, szobájokat füs-
tölhetik fenyű maggal, Gyántával, Myrr-
hával, salétrommal, jó illatú fűvekkel, és
ezekből tfinált jó szag-tévő Porokkal, A-
patikabéli Trochiscusfokkal, és pészma po-
gátsákkal, mellyek közzül, tsak ezzel is
bé-érheted, melly immár Nemes Orszá-
gúnknak nagyobb részin, Felsőleges Urunk-
nak kegyes parantsolatyából ki-hirdetet-
tet, úgy-mint, *Recipe:*

Salis Nitri, libram semis.

Sulphuris, semuncias sive lothones tres.

Picis Hispanicæ, semuncias novem.

Storacis, semuncias novem.

contrita grosso modo, dentur. Ezzel az
inficiált szobádat, és házad tájékát meg-
füstölheted: A' mint e' következendő szol-
gálhat a' Jótzágodnak, bagafiadnak és con-
tumacia-házadnak tisztitattására, *Recipe.*

Ligni Juniperi, libram unam.

Foliorum Lauri, semuncias octo.

Granorum Juniperi, semuncias duo-
decim.

Thuris,

Thuris, semuncias quatuor.

Sulphuris, semuncias octo.

De Hircinis, aut aliis cornibus, ut
sunt ungulæ equinæ, semuncias
duodecim.

miscæ, fiat omnium pulvis grossus.

A' ki jó illatú porral akarna élni, illyest
präparáltathat. *Recipe:*

Thuris.

Baccarum Juniperi, ana quantum vis,
vagy pedig, *Recipe.*

Succini, unciam unam semis,

Thuris.

Mastichis electæ, ana unciam unam
Storacis calamitæ.

Benzoes, ana drachmas tres.

Myrrhæ rubræ, drachmas duas.

Florum Lavendulæ.

Rosarum rubr. ana pugillos
duos.

Baccarum Juniperi, uncias tres.
incisa, contusa, dentur.

§. XIII.

Ide tartozik ama szokás által bé-
veté mulatozó dohányozás, mellynek a' Pe-
ftisben két kiváltképpen való hazfnai vagy-
nak, tudni- illik az romlandó nyálnak ki-
takarodása által, az el ragadásra alkal-
matlan mi-volta, (Artic. III. §. 4.) és az
aër gonosz vóltának meg-orvoslása, mel-
lyeken,

lyeken kívül, midőn a' dohányozás mellett, a' barátságos s-játékos Tárfaság-béli tréfa discursok Caffée vagy Théé ital közt inditattatnak, a' Test-is elméjével együt meg-vidámúl, és a' haláltúl itóztató félelem bátorságra fordul. Ha pedig valaki jó illatú fűveket, Rosmaringot, fállyát, Levendulát, Ürmöt, Majorannat, Citrom és Narants héját, szarazan hideg időben el-hinti, vagy nyárban, borban és etzetben pátzolt főt vízzel, szobáinak faláitt, és padlásit meg-öntözi: Nem külömben, ha valamely edényben lévő ilyen főt vizet, vagy inkább a' jó etzetet tűz által ki-gőzölgeti, igen jóra változtattya szobájában az aért. Azonközben, a' gyapjás, bélléssel bélelt ruházatokat félre téven, a' kívül ki-telhetik, selem, vagy fél selem, és tevé-szörbül, s-vászonyból való kötösökkel ruházkogyanak, mellyek mind az el-tagadásra alkalmatlan eszközök.

§. XIV.

Ha valamely időben kívántattik az eledelben a' Dixta-béli mértékletesség bizony akkor, midőn a' veszedelmes nyavallyaknak eredetit tapasztallya az ember, azt méltán observálhattya, ne talántán, a' mértékletességből származandó gonosz vér hajlandóbb légyen a' Pestisnek materiájának fő-gano-

ganatofságára, és a' hirtelen való halálnak pradájára.

§. XV.

Az ételnek és italnak mértékletlensége abban áll, midőn a' jó és rossz eledellel anyira meg-töltették a' gyomor, hogy annak ereje által meg nem emésződik elegendőképpen, és azzal, mind az emésztetnek természet-béli ki-folyását akadályoztattya, mind pedig a' vérnek tisztátlanságát okozza.

§. XVI.

A' vérnek tulajdonságával igen egyeznek az eledeltek, mellyek az gyenge állatoknak tehén, borjú, s'-bárány-húfokból, és azoknak leveiből el-készítetnek; másodszor, mellyek a' vérnek nyavallyák által el-vesztegetettését bőségesen meg-adgyák, úgymint: tyúk és galamb-fiak, tej, lágy tojás, sajt, kenyér és a' vaj, mellyek közzül némelleyek a' vérnek olajos és subtilis részeit bővitik, úgymint, sült házi és vad állatok, némelleyek nedveséget okoznak, mint a' hal és a' kerti-gyümölcs: némelleyek sűrű és kemény portiót szereznek, úgymint lisztből való eledel, kenyér, riskáfa, borsó, bab, lentse, gestenye, mandola, és a' többi.

§. XVII.

A' vérrel meg nem egyez az etzet, só, melegítő erős ital, tzukor, a' méz, és min-

den-féle kemény eledel, vén, sós, és fűstős hús, keményen főrt rojás, tengeri hal, minden-féle gyökér, gyümölcs és fű, melyek a' gyenge gyomrainktól meg nem emésztetődnek, hanem inkább fok ízelekké terhelik belső részeinket, kiváltképpen ha kövér és etzetes ételeknek egyesülése által meg-aluszik a' chylus bennünk. Ezek mind, ha egészségére szolgálnak is némelynek, vagy a' kemény erő és heves természetinek, vagy reája következendő dolognak, vagy pedig melegítő itálnak és fű-szerfzamos eledelnek tulajdonítsa.

§. XVIII.

Az emésztetésnek munkáját igen erőteljesíti az étel, midőn azt alkalmatlan renddel hozzák az asztalra. Így minden-féle édes, kövér, téstás eledel, eleint a' gyomornak erejét meg-vesztegetvén, az következendő kemény ételeknek meg-emésztésére alkalmatlanná tészik azt: De elemben, eleint a' kemény káposztás eledelnek nyers voltát az erős gyomor könnyen meg-emésztetheti, a' mint láttyuk a' szegény embereknek asztaloknál, kik egy tál káposztával meg-elégedvén, vízzel megtöltik gyomrokat, még is jobban emésztik meg, mint a' kik utolsó tál ételre hagyván, erős borral, és égett rozsfolissal akartják előbb segíteni, melyek inkább a' bé-

bé-vett eledelt keményítik, és mind a' chylusnak, mind pedig a' vérnek meg-aluvását előbb-mozdítyák.

XIX.

Mivelhogy a' Nedvesség nélkül, sem táplálás, sem születés, sem pedig az excretiók végben nem mehetnek, az *Ital* testünknek el-táplálására szintén olly szükséges, mint az étel, mely, ha csak a' természetnek hasonló mi-volta meg-engedi, ha mértéketlenül élünk is azzal nem árt annyira meg, mint az étel. A' közönséges ital a' *Víz*, egészséges állatnak leg-alkalmatosabb, azért, mivelhogy a' vért, folyó, és hig állapotban meg tartja, az bé-vett eledelnek hasznos portióját ki-vonya, a' meg-szorított obstruciókat fel-fejti, sűrű és a' folyásra alkalmatlan nyálát a' vérnek meg-ritkitya, egy szóval, mondhatom, hogy a' ki serrel, vagy borral él, és vizet közben nem iszik, az, sem egélgének, sem pedig maga önnön értelmének tanácsán nem jár. Altal látta azt ama nevezetes hires *Doctor Hoffmann*, a' ki *de Aqua frigida potu salutari*, veszedelmes nyavalyákat, úgy mint a' vérhasban lévőket, meg-rögzőt epés hányásokat, Colicát, Misererét, füllynek meg-rekennését, gyomor és fő-fájásokat, Hypochondriacufokat, Hystericufokat, köszvényeffeket, minden

Apatika-béli eszközök nélkül egyedül tisztá vizzel gyógyított: csak azzal mértékletlenül, és alkalmatlan időben ne éllyünk, nem kell anyira tartanunk a' nehéz nyavalyától, Gutta ütéstől, nádhától, fő-fájástól, száraz betegségtől, oldal nyilalástól, vízi-korságtól, köttől, kőszvénytől, a' vég-bélben lévő füllnyek változástól, és az elmének fel-haborodásától, mint a' bornak mértékletlen italától, minden nap e' féleket tapasztalunk.

§. XX.

A' hideg vízből való ital, az emészterés után és eszákára, a' melegített füvek-ből ki-vont erőknek vize pedig reggel, leg-hasznosabb. A' vizek között, az éfsős víz leg-jobb, azt követi a' forrás, folyó, és kúti víz, mellyeket gyenge főzéssel, és némelly eszközöknek őszve kevertetésével, úgy - mint borral, citrómmal, bor-etzettel, piritot - kenyérel, szeretsén-dió-virággal, és szarvas raspolyt és praparált szarval meg-jobbithatni. A' Tónak és a' jégnek vize, mivel fok változások allá vettnek, leg ártalmassabbak.

XXI.

Az Orvosló minera-béli vizek, nem csak italul, mint a' Rojtsi, Szent-Lászlói, máfokkal egyetemben hasznosnak, de főrdő gyanánt való élések-is, nagy óltalom-béli eszközök.

eszközök, a' kikben semmi savanyúság, hanem inkább subtilis vas-értznek némelly részetskéje, és savanyúsággal ellenkező alkalibéli principium találtattik; mert midőn azt viola syrupussal, vagy rosa, és pipare succussal egyvelitem, azonnal zöld színre változtattya, sőt édes téjjel szabadossan azt, minden őszve óltás nélkül egyelithetni, mellyek bizonyal nem történhetnek, ha savanyú principium találkozna azokban. Ellemben, ha borral őszve töltöm, vagy más élesebb savanyú eszközökkel, úgy - mint etzettel, salétrom, Gállitz-kő, és a' közönséges sónak spirítussával mint ellenkező társával, annak erős forrásából, azok-is, a' kik savanyú viz gyanánt ifzák, tapasztalhattyák az alkalibéli principiumot, melly a' savanyúsággal ellenkező principiumnak tartattik a' Chymicusoknál.

§. XXII.

A' Rojtsi-víz tehát nem savanyú, mivel hogy egy kevés savanyú ize vagyon, mellynek ereje egyedül a' subtilis - vas-értznek, a' hatható mineralis aërrel való közlésétül függ. Mert ha savanyúság találatna benne, mit használna az Hypochondria, Melancholia, és a' has - szorulás ellen: tudgya azt az egész világ, hogy a' savanyú obstruções okoz, nem has-menést, vagy

vizeletnek bővebb excretióját. Bizonyára megtsalatattnak azok, kik az erőfitő, őszve-húzó, és az excretiókat tartóztató erejére nézvéen egyedül, timsót tulajdonitanak nékie, és hogy a' nedves phlegmaticusoknak jobban használ mint a' száraz embereknek, kénkővesnek, vagy kenyésősnek alittyák lenni.

§. XXIII.

Az Rojtsi-vizet azért bizvást nem csak magánosan praeservatio-képpen ihatyák, a' kik eddig erejét érzették, de lágy melegen, ketske, vagy szamártéjjel-is, a' kiknek vérek tisztátalan, tüdejek megsértődött, Inaiknak őszve fugorodását érzik, értelmekben bomlottak, vesében fogyatkoztak, de kivált-képpen a' Hypochondriacusok. A' terhes, s-fzoptató Afzsonyi állatoknak, és a' véneknek sem ártalmas, ha azt borral, nyári-időben temperálva ifzák.

§. XXIV.

A' Szent-Lászlói fődő igen kevés portió mutat az meg-ementett minerábúl, leg nagyobb ereje a' gőzölgő mineralis ætherea-béli elementumtól vagyon, azért italúl, mind borral, mind magánosan élhetnek vele, a' kiknek gyomrok erőtelen, az ételt nem kívánnyák, azt meg nem emészthetik, vagy ki-hányják, bélekben szelektúl fájdalom

dalmat éreznek, hafok erő felött mégyen, kiket a' lágaság és a' vizi-kórság kerülget, fájdalmas, és bontakozott vizeletek vagyon, vesékben és hólyagban fővenesek, lép dagadást szenvednek, magtalan, fejeér, és veres folyásnak mértékletlensége alá vetett Afzsonyi állatok, kiknek a' fődő igen-is használ, de más móddal, mint eddig történt, mert először gyenge, felőbb II. Rész. III. Artic. §. 6. emített Laxativummal, vagy Angliai, és keserű Sedlitzei sóval kell a' gyomrokat kitisztítani, és így kétzer napjában, 9. és dél után 4. órakor fődődni. A vizet pedig csak lágy melegen fűtessék, ne talántán, a' forrás által, leg jobb ætherea-béli principiumja ki-gőzölgvén, az emített affeatusokban, reménségek kívül, mint eddig semmi hasznót ne érezzenek.

§. XXV.

Az mi a' Ser italt illeti, ha az ritka, könnyű, megállapodott, nem módnélküli komolós, hamar mind a' gyomorból, mind pedig vizelet által el mégyen, a' fejnek nehézséget nem okoz, gyomorban meg nem savanyodik, szeleket nem indit, igen-is mind az egészségesnek mind a' betegnek alkalmas ital, mert nem csak a' vérnek sürű nyálas voltát meg-ritkítja, de egy-

fzer s-mind a' vizellet által ki-is vízi annak tisztátalanságát.

§. XXVI.

A' Bor-italt, akar édes légyen az, akar etzetes, és erős, eledel gyanánt nem annyira (mivel a' tápláló vérnek természetivel nem egyez) mint orvofság, vagy inkább orvofságos eledel gyanánt, ihatni: mondhatom, ha mértékkel inná az iffiú ember, és a' kinek természeti úgy-is heves, az ősz haját egészségesebb állapotban viselhetné. Az édes bor, sovány és véretlen embereknek, az mint az erős, a' nedveseknek alkalmatosabb; A' savanyú és kénköves, mind a' gyomornak, mind a' főnek ártalmas. Minden Nemzet azmi édes Országunknak termését leg jobbnak állittya lenni, azért illik, mértékletesen azzal élvén, Szent Pál Apoftollal, gyenge gyomrainkat erősítenünk.

§. XXVII.

A' minthogy az étel, és ital-béli eledel akkor használ egészségedre, midőn azzal mértékletesen élsz, így ha sok bőjtőlés által testedet meg fogyasztod, vétekezettel ellene, mert életedet szánfzándékkal meg-róviditted. *Hipocrates* bizonyította, az kóplalásnak úgy mond, nagy ereje van, hogy a' testnek természetét meg-orvosollya, meg-erőtlenítse és meg-is ölyve.

Ha

Ha tudhatod, mindennap, *Sanctorius* mondgya, mennyi ételt kíván a' természeted, fogod tudni életedet-is fokáig egészségesen meg-tartani: A' természet kívánnya, hogy előbb ne egyél, még az előbbenyt meg nem emészthetted, mellynek a' jele az, midőn az éjjeli álm nyugodalmas, az emésztet ki-takarodik, tested serény, gyomrod-is helyén vagy.

§. XXVIII.

A' Pefstisben a' savanyú Czitromos, etzetes, eledel leg-hasznosabb, a' kinek tudójében nints fogyatkozás. Narantsnak levélvel sokan el-óltyák az gonosz méregnek gyomrokban bé-fzálatott erejét Olasz-Országban. A' ki borjú húsnak levében főtt fósát, Rutát, örmény gyökeret, sallyát és ürmöt meg-ihattya, igen erőfiti a' gyomrát, és el-készitti a' mérges materiának ellene való állására. A' szégyenynek konyhájából ha más ki nem telik-is, de a' fő, bőv mértékkel, etzet, fenyű mag, veres és fok-hagyma, torma, dohány és a' bor, el ne fogygyon, ha más-képpen életinek kevezni kíván.

§. XXIX.

Az álm, a' külső, és belső érzékenségeknek meg szűnésén áll, azért, mivel a' szűntelen való vigyázás, és testi nyughatatlanság, minden erőtül meg-fosztja az em-

D §

bert,

bert, szükség valóban, hogy az éjjeli nyugodalom által ahoz ismét juthasson, és az erőnek nevededése által alkalmazhatósá tegye a' Testének és Lelkének munkájának kötelességére.

§. XXX.

A' kik a' kemény munkában Testeket; és mély gondolatokkal Elméjeket szüntelen fáraszttyák, hosszabb álmot kíván azoknak természetek, mint a' kik csak Testi gyönyörűségekre, az Istentől dologra rendelt napot fordíttyák: Azért, azok vérkeznek, midőn hat vagy hét órára rendelik az álmoknak terminusát, ezek pedig azért, mivelhogy hiszagos tfelekedetekkel azt meg-hosszabirttyák. Elégséges álomnak jele az, midőn a' Test még könnyebbült, gyors, az elmé vidám, és a' tovább-való álomra nem hajlandó.

§. XXXI.

Nem minden álom újittya meg az erőt, hanem csak a' tsendes, a' ki mind az emészttést, mind az izzadást segitti, és a' vérnek folyását valamennyire az ágy-velőben enyhíti. Azért a' keferű, fős, fű-szerzszámós, fok-hagymás, kemény és szeleket indító éte' éjszakára, és a' meleg ital, ártalmas.

§. XXXII.

Az éjjeli álom tiszta és temperált aërben, jobb vagy bal oldalán öszve vonyatott lábival

baival egészségesebb, mint a' hanyat-béli fekvés, melly, mind a' nehezen fehellést, mind pedig az fővényt, és a' vérnek folyását okozza. Vatfora után egy vagy két óra múlván, a' jobb oldalra feküdni hasznosabb, mivel ezzel, az emészttetésnek munkájának hátráltattik, nem-is nyomattatik meg a' gyomor a' májnak nehézségétül.

§. XXXIII.

A' dellyesti álmot csak a' meleg helyeken, az öregeknek, száraz Testűeknek, és a' kik éjjeli nyughatatlanságok miatt erőtlennel, valamennyire meg-engedhetni, más-képpen, mivelhogy lankadást és Catarrhust okoz, minden módon kel távoztatnunk.

§. XXXIV.

Valamint a' mértékletlen álom, úgy az átalanság-is, az egész Testnek veszedelmére vagon, a' honnan nehéz forró hideglelések, fő-fájások, elmének tibolyodása, és a' Pestisnek mérges materiájának könnyebb elragadása, következnek. Illick tehát józan elmével, mind az mértékletlen álmot, mind pedig a' vigyázást, leg inkább illetén időben el-tavoztatnunk.

§. XXXV.

Az Testi mozdulásnak gyakorlása, az emberben lévő eltető tüzet fel-gyullasztván, az vérnek meg-indított folyása által, azt, nem csak hatható-képpen tisztittya, hanem

hanem az ételhez való appetitusra-is felgerá-
 jeszti, és így, mind az emésztetésnek mún-
 káját előbb mozdíttya, mind pedig az el-
 fogyatkozott erőt meg-hozza: Azért biz-
 vást mondhatom, hogy a' nyavalyáknak
 el-kerülésére jobb orvosság nem találtat-
 tik, az mozdulásnak gyakorlásánál. Tud-
 ta ennek erejét *Sanctorius Libro de motu
 & quiete. Si homines, inquit, exercitio ac
 labore uterentur, carere possent multis Medicis,
 & medicamentis*: Mert ezek sem köszvény-
 nyel, sem fővényel, vagy kövel, Hipo-
 chondriával, vízi-korsággal, és több
 hofzszas nyavallyákkal nem lanyargatatt-
 nak.

§. XXXVI.

Az mozdulás fok-féle, mellynek kü-
 lömsége, változtattya az természetnek,
 és életi forsának indullattját. A' sétálás,
 mint a' leg gyengébb mozdulás, illeti a'
 Tudósokat, kiknek gyomrokat erősíti,
 has-szorulásokat meg indíttya, és az el-
 méjeknek gondolkodásit élefiti. A' futás,
 tántz, és egyéb fáradozó mozdulások, ár-
 talmassak leg-inkább azoknak, a' kik sürű
 és fok vérel bővelkednek, meg-ősztó-
 vérültek, a' haragra hajlandók, gyenge
 mellyűek, és terhes Atszonyi-állatok,
 mert ezek gyakorta az vérnek fel-gyulla-
 dására, ki-ontására, és az idétlen szülésre
 téfzik

téfzik alkalmatofsá az illetén személlye-
 ket. A' Lovaglás, és a' kottin-járás, mi-
 velkogy az egész Testünket, fáradság nél-
 kül az izzadásra, és az belső részeinkben
 vérel meg rögzött szorulásfoknak fel-fejté-
 sére indíttya igen-is hasznos, kiváltké-
 pen a' Hypochondriacufoknak, kiknek nyar-
 gallások mellet, gyönyörköttetések-is a'
 vadászatban vagyon. A' kik a' száraz be-
 tegségre, meg-rögzött Hectica hideglelés-
 re, Scorbutus és Cachexiára hajlandók, az
 gyenge lovaglásnál, és a' hajózásnál na-
 nyobb praeservativumok eddig nem talál-
 tatott. Az vándorlásnak, és idegen föld-
 re való bujdosásnak hasznos ereje, a' ré-
 gieknél-is immár tudva vólt, kik, hogy
 a' gonosz nedves aert, az tiszta száraz
 levegő éggel meg-változtassák, mefzse
 földre el-mentenek, a' holl gondos elmé-
 jeket ideig meg-újjítván, új látásoknak
 szemlélésekben, szivekben gyönyörkötte-
 nek. A' szóulás és a' kiáltás, olly moz-
 dulás, melly által a' gyomornak nyaval-
 lyai, mellyekkel a' Tudós személyek gya-
 korta haborgatattnak, tsendefedhetnek.
 Azért étel után ezeknek, a' sétálás mellet
 formálandó discursus, a' többi közt, jó praes-
 ervativumok.

§. XXXVII.

De mivelhogy az emberek, természet-
 tek-

rekben, életeknek idejében, erőben s-ételben, igen különböznek, az oktató természet-béli értelem mindenikének megmutattya az mozdulásnak gyakorlásának elégséges, vagy elégtelen voltát. A nagy commotio ebéd előtt hasznosabb, vagy a meg-emésztetésnek munkájának ideje után, mint teli gyomorral, és az ugyan nap-kellő után két óra múlván, és nap nyugott előtt rendeltésék, mert a' delfesi napnak nyári fűgárjai fokoknak veszedelmessék voltak, midőn az el-fáradt s-izott Testeket hirtelen való étellel, és hideg itallal kívánták meg-elégíteni.

§. XXXVIII.

Az *Testi nyugodalom* ugyan, mivel-hogy a' hizlaltató nedveségnek ki-gőzölgettségét akadályoztattya, az nevelkedést jobban előbb-segitti, mint a' nagy motio; mind-azonáltal a' Testnek mozdulásának gyakorlásához hasonló légyen, ha azt egészségedre szolgálatni kívánod, mellynek tulajdonsága, az álom-béli nyugodalommal egyez, azért itt azt, elől nem hozom.

§. XXXIX.

Az egészséges embernek fűndamentoma azon áll, hogy étel, és ital-béli cledellel azt meg-tartsa jó állapotban, és a' vérrel ellenkező haszontalan és bővséges nedveségeket excernálja, ellemben pedig a' jókat

jókat tartóztassa. Mivel-hogy ezeket végben vinni az akaraton áll, és életünknek bölts rendelésén, azért bizonyos tanúság által, kiki magát ebben-is gyakorolhattya,

§. XLI.

Az meg-állapodott koros-idejű egészséges ember, minden-nap fok funtnyi eledellel él, mind-azon-által az ő Testnek edgyenlő voltá s-nehézsége megmarad, azért azon eledelnek nehézségét, hogy excretiók által a' Testből ki-takarítsa, szükséges-képpen kívántattik. A' haszontalan nedveségek tisztítattnak ki a' Testből, has-menés, vizellet, izzadás, nyál és takony által, mellyekből különböző nedveségek, a' természetűl formálatott rézetskéjekhez-képpest, exernáltatnak.

§. XLI.

Az meg-emésztettet vastag, sűrű, nyálas materiát, a' Has-menés által, a' bővelkődő fős, nyers, kénköves nedveséget vizellet által, a' hig, subtilist ellemben izzadás által, és a' sűrű vízzel egyveles ragadó pituitát, az óra által kívánta a' természet ki takarítani, hogy tudni-illik, ezek által meg ne fokasúlna a' vér, és tisztátalanságítul meg-válván, magát az életre alkalmatosabbá teheffe.

§. XLII.

§. XLII.

A' *Has - menés* által, nem tsak az étel, és italbéli eledeltől ki-választattott haszon-talan materia mégyen ki, hanem a' gyomor-ból és a' bélből szüntelen ki-folyó-viz, (*Lympha gastrica*) és a' Májban fecernáltattott epe-is, mellyek a' táplálásra fordúlandó chylust el készittik, és a' ki-takarodásra való materiát segittik. Láttjuk tehát, mind a' meg-fzorulásnak, mind a' has-menésnek következendő nyavalyáit abból, hogy midőn meg-fzorúlt, a' tisztátalan materia vérhez által szivárodván, azt tisztátalan-ná téfzi, midőn pedig mód-nélkül mégyen, meg-fogyasztja az erőt, a' tápláló vérnek meg - kevesedett materiája által.

§. XLIII.

Az természet-szerint-való *has-fzorulás*nak medicina - béli Orvofsága az, midőn az ember étzakára, vagy pedig étel előtt, egy kés-hegyni fáletromot, Arcanum duplicatum, præparált bor - követ, Doctor Becher Pillulaiból IXet vagy XVtöt bé-vészen, és a' keserű, fós, és édes eledeleket kedvelli. Nem árt a' gyomrot illyenkor a' leves előtt, egy vagy két szelett vajjas kenyérral meg-tágittani. E mellett pedig óltalmazza magát a' kevés italtúl, kemény, szorító, savanyú, fok ételektől, izomorúságtól, és gyakorta való erős ita-
lok-

loktról. A' mód - nélkül való *Has - menés* ellemben, nem szenved a' fós, erős, megkelendő, édes, kövér ételeket, és a' haragtartást, mellyek noha magában az hasmenést nem okozzák, de más okoknak eredetire alkalmatóságot mutatnak.

§. XLIV.

A' természet - szerint való egészséges *vizellet* az, midőn az italhoz képest egészséges foly, nem igen ritka, fehér, fok, vagy sűrű, hanem lárga, és az ó bornak színét mutattya, melly, hogyha fokasága, s-szine, vagy más váltózása által különbözik, a' vérnek fogyatkozását jelengeti. A' fehér kiváltképpen, mind a' gyomornak mind pedig az egész Testnek nem elegendő hévségét jelengeti. A' tisztátalan fenékre le-ülledet sűrű szines sepreje, belső hévségét mutattya a' Testnek, és fogyatkozást a' nedveségekben: azért, az mint azt, jó fű-szerzármos erősítő eledellekkel meg-lehet orvosolni, úgy ezt-is meg-áztathatni jó levefekkel, bővebb itallal, és temperáló fáletromos orvofságokkal. Ennek meg - bontakozását követi a' Catarrhus, fájdalmas, és daganatos köszvény, azért, korán annak bővegeffebb el-ki-takarodását ételekben főzött spárgával, eperj, baraszk, petrefelem, sárga répa, hagyma, tshipke, fenyű-
E mag,

mag, kőmény, és anis efzközökkel kell előbb - mozdítani.

§. XLV.

A' természetbéli egész Tefteinken ki gőzölgő subtilis érezhetetlen Veriték, (*Transpiratio infenfibilis*) minden excretiókat felül hallad, az mint *Sanctorius Boyleus* magokon próbát tévén, meg - bizonyították, azért annak meg-rekedése, vagy fölöttébb-való ki-takarodása, nyilván való vefzedelmet okoz az emberekben, tudni-illik, a' többi közt, a' forró s-gonosz indulatú hidegleléseket, és a' tisztátalan vértől származandó *Scorbutust*, melyek az mostani Pefstisnek külső fel-gyulasztó efzkőzei. Nem értem itt azon veritékezést, melly külső vagy belső izzasztó efzközök által ki-fatsartattik, a' melly gyakran némelley nyavalyáknak el-hajlásokra szolgál; hanem csak azt, a' melly minden időben, az bőrünknek pórusai által érezhetetlenül ki-mégyen, a' kit a' tiszta száraz idő, gyenge ételek, mértékletes mozdulások, öröm, tsendes elme, éjjeli hét vagy nyóltz óráig tartandó tsendes álom, melegítő italok, hatalmasan segittik; elemben a' hideg, szeles, nedves, hirtelen változó idők, sok, kemény, savanyú ételek, elmének nyughatatlan-
sága,

sága, és a' has-menés, ezen egészséges excretiót nagyon hátráltattják.

§. XLVI.

A' nagyobb grádussal való izzadás mindön véghetetlenül mégyen, minden erőtül meg-fosztva a' Teftet, és a' nedveség nélkül való vérnek meg-gyulasztása által, bizonyos vefzedelmet hágy maga után. Azért, minthogy a' Hecticára, száraz betegségre, forró-hideglelésekre útat mutat, tejes, és temperált erős fű-szerfzám nélkül való levefekkel, mandola téjjel, lemonádival eleit lehet venni, el-hagyván az erős italokat, nagy motiókat, és minden-féle elme és testi nyughatatlanságokat. Ezen említett haszontalan nedveségeknek mértékletlen ki-takarodását *Hippocrateffel* így fejezzük bé: *A' vizellet, és szék által ki-menendő materia, ha kevés, kitsiny a' betegség, ha sok, nagy a' nyavalya, ha igen sok, vefzedelmes.*

§. XLVII.

A' haszontalan elégséges nedveségeknek excretiójok által tartattatik - meg jó állapotban az egészséges test; de a' hasznos nedveségeknek is véletlenül, vagy szándékkal való ki-takarodások, vagy rekedések, okozhatnak nyavalyát, azért Præservativumhoz tartozandó az ér-vágás,

hónapi számnak, és a' vég béiben lévő süllý-
zek természetbéli excretiója-is.

§. XLVIII.

Jóllehet az ér-vágás, mind a' nyavalyák-
nak el-kerülhetésekre, mind pedig azokból
való fel-szabadulásokra nézve, nem leg-
alább való orvosság, mind - azon - által,
minden bába, s-vén koffa javáslására hogy
a' Calendáristátul fel-jegyzett jegyekben
Őszszel, vagy Tavaszszal, az életnek bal-
samomját ki-botsáfluk, az ér- vágásnak
hasznai mellett lévő dolgoknak circumstan-
tiái (mellyeket tsak egyedül az Orvosi-
Tudományban gyakorlók érthetik) nem
engedik. Annyira jött a' dolog édes Ha-
zánkban, az Magistratusnak engedelmes-
sége alatt, hogy nem Apatikarius, nem
Borbély, nem Bába, hanem minden-féle
Nemzetből álló Házi-Rend-is, minden jó
Lelki ésméretinek hátra-hagyásával bé-
avattya mosatlan ortzával s-kézze az mi
orvosló értelmes, és bizonyos Tudomá-
nyunkban magát, bizony vagy a' rút fős-
vény, és hivalkodó erkölts, vagy a' go-
nosz indulatt viszi arra azokat, a' kik bi-
zonytalan tanátsfok által, néha mint a'
tyúk a szeméten talált magot, némelynek
hasznokra rendelik, néha pedig veszedel-
mének következendő állapottyal mind
az Orvofságot, mind a' Praeservativumot
java-

javafollyák. Ugyan ez az oka, hogy né-
mellyek édes Hazánkban külömbséget az
okoskodó, és Empyricus szemtelen or-
vosló közt, nem akarnak tudni, és azért
nevezetes s-érdelmes Doctor Hazánk fiai,
elégtelen okokból, némelly helyeken, a'
sötétes árnyékban sélődni hadgyák, el-
lemben gyakorta idegen nemzetnek ér-
demetlen forrsú igyét fel-magasztallyák,
és előbb mozdityák. Innen viseltetvén,
fok Hazánk-fiai, természet-béli okoskodó
indulatyokat idegen kenyéren gyakorlani,
és hirekben s-nevekben érdemek szerint
nevelkedni kintelenítettnek, mellyen más
Országokban lévő értelmes emberek ál-
mélkodva tsudálkoznak. Méltán azért ki-
vánta egykor ezt Stablius: *qui medicina
pra medicaastro non honorat, dignus est, ut
sine perito medico agrè valeat.*

§. XLIX.

Az ér-vágásnak két kiváltképpen való
hasznai vagynak, tudni-illik a' ki-űresztő,
melly mind az egészségesnek, mind pe-
dig a' nyavalyásnak bizonyos időben hasz-
nál, másodszor az el-vonnyató, midőn a'
nyavalyának süllýát valamenyire az meg-
vesztegetett fő-hellyrül, úgy mint az
embernek fejrül, gyomráról &c. a' vesze-
delem nélkül való helyre, tudni- illik a'
lábaira, karjaira &c. vér által le vonnyuk,

midőn megszűze vágatunk, hivatattik *revulsorius*, ha közel *derivatorius usus*nak, mellyek mint-hogy a' nyavalyást illetik, tsak a' praeservativumbéli ér-vágásrúl értekezem.

§. L.

Az Pestisnek, minden-féle forró-hideglelésnek, és hosszú s-gyászos nyavalyáknak el-távolztattására vághatnak eret, kik sűrű, és fok vérrel megterheltettek, az említett excretióban fogytakozást tapasztalnak, jó étellel és borral élnek, akkor kiváltképpen, midőn a' vér, a' változó meleg aérnek fel-buzdúlása vagy a' hideg, és nedves levegő ég miatt nedveségünknek meg-tartóztattása által, meg-szorodik, az az, Tavaszal, és őszel. Nem sükség hogy a' Calendaristának vélek dőse szerint a' hōld-fōttán, vagy az égi planétáknak némelly jelei alatt vágatásunk, hanem midőn a' vérnek fokalsága alatt, a' veszedelemnek tsalárd jelei lappangonak, úgymint, némelly részeknek külső okok nélkül való bágyadsága, nehezen való lehelés, szédelgés, a' dologra ló restség, fok vért okozó étel és bor ita-béli eledelnek el-követése, nyugodalmas élet, mesterség, vagy természet által való szokott evacuatióknak ki-maradása: Ellemben, a' beteges meg-ōsztōvéredett Testben, a' gyenge pulsus alatt, minden

mó-

módon kell távolztatnunk. A' vének-is, kiknek az ételhez való appetitussok vagyyon, pirossak, vastag erők, és a' hurut-rúl, köszvényrúl, fővényrúl, gutta ütésrúl, vizelletnek bontakozásatúl tartanak, bizvást kilentzvenedik esztendejek alatt-is vághatnak eret, az mint D. Hoffmann tanit *dissert: de magno vena sectionis ad vitam sanam, & longam remedio.*

§. LI.

A' Pestisben, Himlőben, kanyarúban, Petechia és más-féle forroságokat okozó fakadékokban, ha szabad-é az életnek kárvallása nélkül eret vágatni? nem egy értelemben vagynak a' Doctorok; némellyek következendő veszedelemmel, mások nagy haszonnal vágatták-meg, de ezeknek ob-servatiójok külömb-féle circumstantiákban mind helyes. A' hol tudni-illik a' nyavalya alatt, a' nedveségek hirtelen el-fogytak, erőtlenek, véteken szükölködők, igen-is veszedelmes, de ellemben az fellül említett nyers vérnek jelenési, és a' forró hideglelésnek jelenléti alatt, a' Pestisben még a' mirigyeknek ki-újulások alatt-is

Beallus Libr. de Vena Sectione p. 150. nagy haszonnal tanátslotta, az ér-vágást. Bőldog emlékezetű Doctor Rayger-is, Országunkban, utólsó és 1678dik Esztendő-béli Pestisnek alkalmatoságával az ér-vágást nagy

E 4

ha-

haszonnal tanátslotta, de mindazonáltal olly móddal, hogy midőn kiváltképpen a' félelemtől vonta magára az ember a' dög-halált, azonnal, minnek-előtte el nem terjedne a' meg-kovázfodott mérges materia, meg-váगतatta, és annak utánna szerentsés orvóslását, a' láb-ikrán applicatott hojag-szívató Flastrommal, és izzasztó eszközzel, mellyet Apotikában *Species liberantes*nek neveznek, folytatta.

§. LII.

Az ér-vágásban, előtte, és utánna, fok fogyatkozások esnek, azért tanúság gyanánt meg-értheted, hogy egy könnyen az napnak, és az éjnek egyenlőségén, az napnak meg-fordulásán, hoid-töltin, és fottán, esősidőben, eredet meg ne vagatad, hanem egynéhány nappal előtte, vagy utánna, tilzta napon, mert ollyankor fok féle változások alá vetettek az emberek. Ha gyenge természeted ájúlásra hajlandó, reggel gyomrodát jó leveffel, vagy Herba Théeevel erősítheted, és a' véinek folyását, közben, újaiddal megakadályoztathatod. Az ér-vágás után, étellel, vagy itallal meg ne terheld gyomrodát, vagy pedig testedet, hideg és nedves időnek alkalmatlanságával, ne talán, a' veritékezésnek hátra tartóztatása által forró Catharuffokat, köhögést, náthát,

hát, oldal-nyilalásokat vonnál magadra. Igen hasznos azért az ér-vágás előtt gyenge laxáló itallal élned, utánna pedig mértékletesen jó eledelokkal, és egy pohár borral magadat meg-vidámitanod.

§. LIII.

A' köpölyözés által-is meg-fogyasztathatya a' vérit az ollyas ember, a' ki valamely részetskéjének nyavalyájáról tart, úgymint a' fájdalmas dagadástól, tsúsztól, a' szemnek fluxussától, az köszvénynek sullyától, és a' kik az ér-vágáshoz nem szoktanak, vagy annak el-viselésére alkalmatlanok.

§. LIV.

Az *Azsfzomyi állatok*, nyavalyájokon, viselésnek, és szoptatásnak idejeken kívül, minden hólnapban, az egyben gyűjtetett bővelkődő véreket, természet szerint méheknek eretskéjeből nagy hasznoknak szolgáltatókra excernályák, melly, ha bőven vagy szűken vagyon, szemlátomást érzik a' vizi-korságot, fulladozást, hurutot, főszédelgést, és ezer-féle symptomát. Azért ezen folyásoknak meg-gátlására ne igyekezzenek az illetén személyek elme indúlatok által, haraggal, rettentéssel, szüntelen való szomorúsággal; távofztásák az hideg aért, a' hévségben a' vizet, és a' savanyú, szeleket indító, kemény emésztető ételeket; hanem inkább az vérnek

híg-folyásat , meleg , és bővebb italokkal s-gyakorta való jarással promoveályák.

§. LV.

A' nyugodalmas életű s-véres férfiak-is fzenvedik néha a' végső bélben lévő *füly* által , Őszel és Tavaszal kiváltképpen , fok-féle nyavalyáknak el-kerültettésekkel , a' vérnek ki-takarodását , mellynek meg-gátlását követi a' vizi korság , Gutta-ítás , nehezen szóllás , rágás , podagra , és az elmének el-tibollyodása. Ennek gyenge s-bizonyos indító eszköze eddig még nem találtatot hanem , ha a' fok-hagyma , és a' *Stablius*nak Pillulái hafználnának , midőn a' lábaknak melegített vízben való ászttatása által , az ér-vágással , és a' nadállynak hozzá tétele és ki-szivása által , a' ki fakadásra ingereltetnek az dagadozó eretskék.

LVI.

A' természet az orrán némelly hafznos nedvefségeknak ki-folyása által , az iffiakban pedig *óvar* , és *sennyedék* által szokta magát ki-tisztítani , azért a' kik ezt hirtelen meg-orvosollyák , gonofzabb nyavalyáknak fel-indítáfora bizonyos út mutatnak.

§. LVII.

Az elme indúlatok által hogy a' Test-is fzenvedgyen , minden-napi példánkon kívül

vül , a' Testnek lélekkal való szoros öfzve foglaltattásábúl is nyilván ki-tetzik. A' közönséges probált dolgokból tudgyuk azt , hogy illyetén elme indúlatokból , a' pulusban , és a' lélegzetben nagy változások esnek , az meg- említett excretiókban fogyatkozások történnek , az ételhez való apparitus az emélfzetéffel együtt , akadályoztattik , az elme meg-tébollyodik , sőt az mint *Haly* , *Warlitius* , öfzve fzedegetettblervált Historiákbúl írják , az hirtelen szörnyű halálra-is vezetetik az ember , úgy hogy bizváft bizonyitharyák azt , hogy az elme indúlatok által több ember hal meg , mint a' Testnek fogyatkozási miatt , azért nem tsuda , ha a' félelemtűl következő Pefis által nagy szamú emberek meg-haláloznak.

§. LVIII.

A' félelem , fziv-béli fzmorúság , és fölöttébb való gondolkodás , az vérnek természet-béli egyenlő folyását akadályoztattya , mivelhogy annak fűrű változtatása miatt , mellyet a' pulus meg-mutat , külső részeire nem annyira , mint a' belsőre inditattik , és így Tűdójét s-fizívét elfogván az mérges materia , hamar a' halálnak hálójában ejtheti az embert. A' harag ellemen , és a' mértékletlen szerelem , az vérnek fel-buzdúlása által , nem tsak a' test

testnek mozdulásában külömb-féle változó fogyatkozásokat, úgymint szív dobogást, refzkettekiséget okoz, hanem az elmének el-tibolyodását-is. Azért a' ki az elme indulatok által idején való halálra nem kívánnya magát nyakra főre hannyi, az hatalmas fel-haborodott elmének indulatját magából ki-irtsa, az langalló haragnak és szeretettnek határát által ne hágja, az örömnék, és a' szomorúságnak rendelt küszöbe mellet meg-álljon, a' félelmet szívbéli bátorsággal mértékellye, az illetlen fősvénységnek, gyűlölségnek, irigységnek szennyét magától el távoztassa, kérkedő és kényes hiválkodását meg-ősmérvén, minden emészto gondokat szívéből ki-vesten. Ezeknek meg esmértetésében és el-követésében áll immár, mind a' Pestisnek, mind pedig más kö-zönséges nyavalyáknak el-kerültetté-seknek praeservatiója.

HARMADIK RÉSZ,

A'
Pestisnek Orvoslásárul.

§. I.

AZ Pestisnek, és más-féle el-ragadó nyavalyáknak dühös indulatok ellen való praeservativummal, az egészséges állapotban lévők, minden időben magokat muniálván, élhetnek, de midőn az Ur Isten Ő Szent Felsége igaz itéleti szerint az időnek mostoha változása által, az veszedelmek hálóját házainknak küszöbeire elki terjesztendi, és ezen dög-halálnak mérge által, Testeinket meg-látogatándgya, Isten után, tudós Orvosló embereknek el-lent álló próbált eszközeikkel hogy magunkat orvofollyuk, a' mennyire lehet, az lelki ésméretünk, és értelmes okoskodásunk javafollya. De mivelhogy az Orvos is magának felebarattyához való jó-tételi-vél, szánzándékkal veszedelmet okozni nem tartozik, (ritka dolog, hogy az értelmes Doctor olly helyen meg-maradgyon, mert az mindenütt talál kenyeret) azért felebaráti szeretetből indítván, úgy igazitom igaz tudományunknak ut-mutatással szerint-való orvoslómat, hogy kiki, az együgyűek közzül-is, azzal, Testének job-

jobbülésára, minden drága eszköz nélkül hasznossan élvén, *önnön maga magának Medicussa leheffen*; melly, hogy Istennek ő Szent Felségének dicsőítésére, felebarátunknak hasznára essen, az könyörületeségre hajlandó Fő-Orvosunktól szívem-szercint kívánom.

II.

Mivelhogy a' Pefstisnek mérges, gőzolgó, subtilis materiája, olly hatható, hogy csak rövid idő alatt-is, egész testét elfoglalja az embernek, szüksége, hogy azt elcint, vagy 'bé - szivárodott helyekből ki-űresítsük, vagyha el-hatalmazott, az egéf éges vértől el-választván az meg-kovásszóf-dott vérs meg-tisztítsuk, és abból költ *symptomákat* okoflan a' természetnek indulattyával meg-egyeztvén, *orvosolljunk.*

§. III.

A' Pefstisnek mérges materiáját az inficiált nyálnak, és eledelnek el nyelésével, az pórusoknak meleg időben ki nyilatkozott lyukjain, és a' lélegzettel való bé-szivárodása által szoktuk magunkban bé-venni, azért, azon úton s-módon kell ismét idején ki-vezetnünk, a' miképpen bé-szivárodott.

§. IV.

Midőn az inficiált nyálnak, és eledelnek elnyelése által a' gyomorba szivárodik a' mér-

reg, mellyet a' hányásra való hajandóság, és a' Pefstisnek egyéb előjáró jelei meg-mutatnak, azonnal egy gyenge mérreg ellen-való hánytatóval kell ki-űresítenünk, mellyet illy formán præparáltatni, *Recipe:*

Tartari Emetici, grana duo, vel tria.
Pulveris Bezoardici, grana quindecim.
Nitri depurati, grana tria.

miscé, detur, signetur: Egyszerre való hánytató. Vagyha gyengébbet az iffúnak kívánásf, *Recipe:*

Pulveris radices ypecacoanhæ, grana quindecim.

Pannonici rubei, grana septem.

Nitri depurati, grana tria.

Vagy midőn mélyebben bé-szivárodván, azt el-szélesztetni egyszer-s-mind kívánád. *Recipe:*

Lapidum cancrorum, scrupul. unum.
Nitri depurati scrupulum semis.

Tartari Emetici, granum unum, vel duo.

Camphoræ, granum semis.

miscé, detur.

Ezekből egyet reggel, vagy azon órában, midőn a' Pefstisnek első jeleit látod, és külső okokból-is reád ragadni tapasztalád, egy kevés meleg italban bé-vehetfz, és annak kívánatos operatiója után, az hátra

hátra maradt mérgét, gyenge izzadá-
fal, az ágyban való bé-takarítattáfod által
el-félelveztheted.

§. V.

Az hánytatóval azok ne élyenek, a' kik
tfak ijedésből, vagy más-félelmes indulat-
ból, roszszúl érzik magokat, és has - me-
néffel nyavalyájoknak veszedelmét jelen-
getik, hanem ilyen etzetben bé-afztatott
mérég ellen való balsámust vehetnek - bé.

Recipe :

Radicis Pimpinellæ . unciam unam.

Levisticæ, drachmas duas.

Herbæ Rutæ.

Scordii, ana manipulum unum.

Theriacæ, unciam semis.

Camphoræ, drachmam unam.

concosa, dentur. Erre tölthetz egy itze
le-vont bor etzetet, és 24. óráig meleg
helyen tarthatod, mellyből, két s-három
kanálnyt, egy nehézéknyi-rák - szemmel
bé-vehetz, és testedet egy óráig való
izzadáfra helyheztheted.

Ha ez nem tetzene, és a' gyomrod az
gyulafztó fene vad-hustúl, és a' has-me-
néstül akarnád meg-örizni, ilyen porots-
kát borban, vagy vízben vehetz - bé.

Recipe.

Nitri depurati, grana viginti.

Florum sulphuris, grana octo.

Cam

Camphoræ, grana duo.

Theriacæ Cœlestis, granum unum.

miscæ, detur.

Midőn ezzel élnél harmad-napig, min-
den hatodik órában, és a' környékező
symptomák nem tfendefednének, vagy
alább-meg irt mód-szerint tarthatod ma-
gadat, vagy pedig tfak a' természetnek in-
dulattyára várj meleg temperált helyen
tartván magadat; szomjúságot azonban
scorzonera, szárvas-szarv, és citromból
főt vízzel enyhitheted, ezt pedig ha ki-
hagynád, jó temperaló tej t-is mandolá-
val készithetz.

§. VII.

A' lélegzet, vagy pórusok által bé-fzivárod-
ván a' Pestisnek gőzölgő materiája, azon-
nal §. 5. említett etzetből, vagy a' porból
egyízer s-kétszer bé-vehetni, az - után reg-
gel, és 4. óra - felé II. Rész. III. Artic.
§. 8. commendált Mixturából 50. tfőpöt,
dellyest pedig és éjszakára egy drachmát
azon porból, mellyet Apatikában *Pulvis
Panmonicus rubeus*nek neveznek, Théeben,
vagy vízben bé-adhatni. A' kikenél ez nem
találtattik, azok a' rák-szemet szarvas-szarv-
val, bolus Arménával, fenyű-mag vízben
gyakran dupla dózissal bé-vehetik.

§. VIII.

A' Vérnek proportióját, az mérégnek iz-
zadás

F

zadás által többire el-szélesztett erejét megátolván, hogy ismét a' nyavalyának orvoslása alatt, helyre hozzuk, gyenge izzasztó, és temperáló orvosságokkal, mellyeknek száma és külömbsege nagy, véghez vihetjük. Por formában, Myrrhábúl, Camphorbúl, büdös-kőnek virágjábúl, fale-trombúl készíthetni, ha ezeket *Sennetus-nak*, *Wedeliusnak*, *Pannoniai* veres pornak, Bezoar componált poraival, vagy tsak rák-szemmel-is egyveltyük. Azoknak, a' kik szerentséssen éltenek a' dög-halálban compositiójokat fel-tésem, melly ekből válogatást-is tehenni. *D. Sorbait* az Bétsi nagy Pestisnek alkalmatofságával ezereket gyógyított egyedül ezzel a' porotskával.

Recipe :

Nitri depurati,
 Florum sulphuris,
 Myrrhæ rubræ, ana scrupulos duos,
 Camphoræ, grana octo.
 Extractum scorzonæræ vel Theriacal.
 grana quatuor.

miscæ, dividatur in 4. partes æquales, signetur. Alteráló porotska, mellybül egyet, minden hatodik órában, jó Bezoár etzetben, be-vehetni. *Recipe :*

Pulveris Bezoardici fennerti, drachm.
 unam,
 Antimonii Diaphoretici

Nitr

Nitri depurati, ana drachmam semis.
 Aquæ Scordii.

Florum Sambuci, ana uncias
 duas, semis.

Detur, signetur. Bezoar ital, mellynek negyed részt egyszere, kétszer napjában meg-ihatni. *Recipe :*

Seminis Citri.

Aquilegiæ.

Napi, ana drachmas duas.

Aquæ Chelidonii.

Cerefolii.

Rutæ, ana uncias duas semis.

miscæ, fiat lege artis Emulsio, colaturæ adde.

Aceti calendulati, drachmas duas.

Succi Citri, drachmam unam semis.

Pulveris radicum Meu, drachm. unam.

Nitri depurati, drachmam semis.

Sachhari Tabulati, quantum satis.

miscæ, detur, signetur. Méreg fojtó Táj, mellybül minden harmadik órában, egy Caffée tsészényit meleg helyben bé lehet venni. *Recipe :*

Succi Alii.

Berberum, ana unciam semis.

Pulveris Radicis Meu.

Florum Calendulæ.

Succini albi.

F 2

Herbæ

Herbæ Rutæ, ana drachmam
femis.

Nitri depurati, scrupulos duos.

Conservæ florum Tunicæ, drachmam
unam femis.

Syrupi Acetositis Citri, quantum
fatis.

miscé, fiat lege Artis Electuarium, detur,
fignetur. Minden negyedik órában egy
gesztenyénit bé-venni méreg ellen való
Licitarium. *Recipe:*

Tincturæ Bezoardicæ Wedelii.

Mixturæ simplicis, ana drachmas duas.

Spiritus Nitri dulcis.

Essentiæ theriacalis balsamicæ, ana
drachmam unam.

miscé, detur, fignetur. Kétszer, vagy
háromszor 50. vagy 60. tsöpököt bé-ven-
ni való Bezoar - Tinctura.

§. IX.

Ezen orvosságoknak lajstromát nem azért
tettem fel, hogy mindenikét mértéke sze-
rint a' beteg ember meg-kostólyja, hanem
hogy választást teheszen, a' ki természet-
szerint valamelyikéből bé nem vehetne.
Azért helyre nőt emberi korban a' nya-
valyás, vagy a' §. 5. præscriptiója szerint
élyen, vagy ezek között egyikét el-
készítvén, harmad napig, a' fel-jegyzedt-
mértéke szerint, valamely meleg italban
bé-

bé - veheti: Azután ritkábban, kevesseb-
bel is meg-érheti, mivel harmad nap alatt
jóra vagy balra a' változás meg-történik.
Az kisdedeknek idejekhez alkalmaztatván
magokat a' szülék, az italból és a' téjből,
egy s - két kanálnyit bé-adhatnak.

§. X.

De mint-hogy ezen Orvosló eszközök
csak azokat illetik, kik az Apotika mellet
Városokban, vagy azokhoz közel la-
koznak, kiknél idő s-nap előtt el-készítet-
vén, készen tartattassanak, hogy a' mé-
regnek szikrátskáját azzal eleint el óltatt-
hassák: azért az együgyű falukon lévők
mihez tartsák magokat, rész - szerint
Artic. III. §. 10. 13. említettem, rész-
szerint itt némelly próbált bizonyos dol-
gokról értekezem, és kiváltképpen az le-
vont bor-etzettel extrahált speciefekből
való orvosságot, melyet Apatikában Ace-
tum prophylacticumnak hínak, recomen-
dállok, kit illy formán magadnál-is el-
készíthetz. Végy Angelica, és Zedoaria
gyökérből kétkét latot, Petasites nevű
gyökérből négy latot, Rutából nyóltz la-
tot, Melissa és Scabiósa füvekből négy-
négy latot, Calendula nevű virágból szin-
tén annyit, éretlen őszve vagdalt dióból
két fontot, apróra metélt frís Citromból
egy fontot, ezeket mind őszve meg-vag-
dal-

dalván s-törvén, egy üvegben tedd, mellyre tizenkét funtnyi le-vont bor etzetet tölts, és meleg helyen 24. óráig pátzollyad, midőn ezt-is még egyszer levonyod gyenge tűzön, szükségednek idején jó izzasztó méreg ellen való orvosságod vagyon, a' mellyre nagyobb készülettel el-takarodik a' mérges materia, és hatható eszközt találtál, mind Præservationdnak mind pedig a' Curádnak alkalmas idejében. Mint kell a' veres és fokhagymával élni az orvosságot gyűlölőknek, a' *Pax Corporis* fel-jegyzette, igen kívánám, ha használhatna.

§. XII.

Ezen Pestis ellen hatalmas etzet, az mint a' *Hollandiai* Orvosok 1664. Pestis-béli alkalmatosságával observálták, magában-is hatható, de midőn mással erejét szaporították, szemlátomást orvoslásokban Istentől nyújtott áldását tapasztalták; Azért, mivel a' Pestisnek gőzölgő materájával igen ellenkezik, soknak hasznokra feljegyzem: Jó leves citromból végy két funtot, mellyről a' hejét vastagon le-metzzvén, rörd-meg, a' levét ellemben nyomd-ki, melyhez fejeér és veres rósának conservájából fél-fél funtot tégy, ökör-nyelv (*Borraginis*) virágjának conservájából, fél funtot, bé-tfinált Narantsnak hejéből nyóltz latot

latot, ezekből, mind öfzve egyelitvén, præparály Licetariomot, és midőn véle élni kívánál, végy bé egy fertály vagy fél latot, 20. árpa szem nyomó rák-szemmel edgyütt, és veritékezzel reája. Vagy pedig még jobban: Végy 25. árpa-szem nyomó Bezoardici mineralist, a' §. 10. destillált etzetből egy latot, bozza virág etzetből - is egy latot, Narants julepből két latot, mellyeket másfél nehezéknyi Licetariommal egyszer s-mind jobbulásodra béveheted, és harmad napig kétszer napjában continuálhatod. Ezeket, falukon lévő Nemes, Borbély, vagy más értékes embereknek nagyon recommendálom, a' kik kéfszen tarthattyák az veszedelmes időkben, és magokat azzal óltalmazhattyák és orvosolhattyák.

§. XII.

Cardilutius, szerentsés orvoslója a' 1666. esztendő-béli Pestisnek, írja, hogy egyike sem hólt meg azok közzül, a' kik azonnal, midőn a' Pestisnek el-ragadása felől gyanakottak, egy egész Citromot mindenestül együtt meg ettenek, és utánna izzattanak, mert az, a' gyomrát-is erősitette az embernek, az epének mérges vóltát el-óltotta, és a' vérnek proportiójának egymástól való el-válását-is tartóztatta.

§. XIII.

Vagyon egy hatható, és a' veszedelmes nyavalyákban hirtelen való jó-változásra indító porotska, *Crocus Antimonii fixatus*, melly felül gondolom, az említett *Author Syboiussal* titok alatt szól, az melly-hányás, has-menés, vizelletnek vagy izzadásnak secretiója által, a' holl tudni-illik a' természet magát segíteni kívánnya, az gőzölgő mérges materiát, minek előtte el-haltalmazna, ki-takarítja. (Ennek preparatióját örömeft el-halgathatom, mivel a' Chymicusokat illeti.) Ebből 4. árpa szemnyit bé-vében, nagy erővel a' természetnek jóra való indulattját segíti, gondolhánám-is, hogy hirtelen való operatiójával, ilyen dögleletes állapotban foknak használhatna. Hasonló erejét tapasztaltam egy arany színő kőnek; (*Talcum folis*) bizonyos mesterséggel ki-vont kénköves materiájából való Tincturájának bé-vételiben, melly ugyan tsak egyedül izzadás által mutatya ki-hatható erejét, de gyakorta hószas nyavalyákban, a' holl az mozdulásra a' vérnek folyását restebbnek láttam lenni, természet szerint való folyásánál, és a' betegségeknek okát, a' vértől való obstru-ctiókból nemelly részekben találtam lenni, reménségem kívül meg-betsülhetetlen effe-ctusát tapasztaltam. Az Aszszonyoknak min-

minden-féle nyavalyájokban, de kiváltképpen a' nehezen szülés előtt, benne, és utánna kellő sympromáknak orvoslásában, és az obstructióktól származandó Gyümöltstelenségekben minémü erejét tapasztaltam, ha jó tételelemnek meg-bizonyítását, nemelly füzeményeknek jelentek által való engedelmek meg engedné, majd observatiók által-is meg-mutatnám, De erre való nézve örömeft el-halgatom azoknak ez a' Tinctura által egéségekre fordult állapotoknak orvoslásokat, a' kik §. 10. és 18. Esztendő-béli gyümöltstelenségek után, viszont tenyészővé lettenek.

§. XIV.

Az ér-vágással eleint a' plethoricusok hasznossan éltenek, de mivelhogy azzal erejeből sokszor ki-fogytanak, a' kik alkalmatlan időben meg-vágatták, azt mostan a' jelenlévő tudós Doctoroknak ítéletekre hagyuk; hanem, hogy a' vérben-elhatalmazot mérges materiát, a' fejről, szivről, és egyéb részektől le-fele fordítsuk, és hogy az, az agyékbeli mirigyek által könnyebben ki-tisztulhasson, térden alúl a' láb-szárnak belső részin őt vagy hat újnyira, egy egy köpölyt tétessen a' nyavalyás, melly operatio *Affricában*, *Portugalliában*, *Spaniol-Országban*, olly közönséges, hogy a' holl Borbély nem találrat-

tik , magok éles kéfetskéekkel meg-febefi-
tik , és meleg láb-vizzel a' vérnek folyá-
sát promoveályák : sőt, bé-kötvén a' fe-
beket, azonnal térden fellül valami hat új-
nyi póla ködővel erősen meg-szorítják ,
hogy az által közzel a' méreg a' szivekhez
fátort ne verhesen, hanem más tagokra le-
vonyattassék. Látzatik ez a' vélekedés
hasznosnak lenni, mivel-hogy egy ideig
a' vérnek folyását meg-akadályoztatván, az
mirigyeknek ereit meg-tágítja, mellyre
el-botsátván a' köteft, mint egy erőszak-
kal a' szivtől ki-vitetik nagyobb indú-
lattal circulatio által a' meg-szorult mér-
ges materia , és a' meg-tágított ágyék-béli
mirigyekre adgya ki magát : Azért a' sze-
mes Borbélyok ezeket lelkek esméretek
fértelme nélkül eleint végben vihetik, ha a'
vérnek bővségét tapasztalandgyák.

§. XV.

Immár elég légyen első napokban, az
belső és külső orvoságok által az égész
testnek veszedelmét a' mennyire lehet
hátra tartóztatnunk : ezen közben sok-féle
Symptomák támadnak, mellyek az orvos-
ló izemeinket magokhoz vonnyák, tudni-
illik a' fő-fájás, szédelgés, elmének el-
tébolyodása, hőség, szomjúság, nyelv-
száradás, torok-fájás, sziv-szorongatás,
el-ájulás, hányás, has-menés, tífendes
alom,

álmoknak bontakozála, némely tagnak
őzve sugorodása, és a' mi leg nagyobb,
a' guga, és a' pokolvar.

§. XVI.

A' fő-fájás, szédelgés, elmének el-tibolyo-
dása, álm-béli nyughatatlanság, és a' görts, a'
vérnek fölöttebb való meg-ritkulála miatt
lévő ereknek ki-terjesztett állapotjától
származnak, midőn az, a' természet-sze-
rint-való elevenítő mozgásoknak inait
nagyobb őzve vonásra kényszerített, mel-
lyek, mint-hogy a' hévség és a' nervu-
foknak őzve sugorodása által okoztat-
nak, könnyű lézen az hévség ellen való
porokkal, és az inakat lágyító általható
eszközök által le-tsendesíteni : Illyen ere-
jű a' széki-fű virágjának főt vize, mon-
dola, citrom, harang-virág, bogátskóró,
tők, és a' dinnye-magnak, temperáló vi-
zekkel el-készítettett enyhítő tejek, mi-
dőn azokkal, Castoreumot, Cinnabarist,
salétromot egyvelitünk. e.g. *Recipe :*

Pulveris Epileptici Marchionis.
Dentis Hyppopotami, ana drach. unam.
Succini albi preparati.
Cinabaris Antimonii.
Nitri depurati, ana scrupulum unum.
Castorei.
Camphoræ, ana grana tria.
Laudani opiat, granum semis.

misc

miscé, dividatur in 6 partes æquales. Detur, signetur. Főnek és szívnek szorongatattái ellen való por, mellyből egyet minden negyedik órában közönséges, vagy fejr liliom vízben bé-vehetni.

A' fejedet ilyen köttéffel-is bé-köthet: végy morfalékos kenyeret, bozza- virágot, kűmőly, és fenyő-magot egy kevés camphorral, lágyítsd-meg a' III. Rész. 10. §. említett etzetben gyengén, és dupla ruha közt fél-szárazon ted a' fejedre. En ezzel szoktam szerentséssen elni. *Recipe* :

Aquæ Verbenæ, uncias duas.

Rosarum.

Melissæ, ana unciam unam.

Aceti Rutacei, unciam semis.

Nitri depurati, scrupulos duos.

Philonii Romani, scrupulum semis.

miscé, detur, signetur. Fő-fájás ellen való eszköz, mellyel gyakran ruhákat ásztatván, fejedet bé-kötheted.

Némellyek szerentséssen a' talpára melegen résznek kovással egyvelített űrmőt, főt, és etzetet.

§. XVII.

Az hevőség, szomjúság, nyelv-száradás torok-fájás, mivelhogy a' dőgleletes forró hideglelésnek valóságos követő változái, ezek magától is el-múlnak forroság ellen való orvosságoktól; Azért a' víz-italban,

ban, egy vagy két kés-hegyi falétromot, vagy a' Citromnak levét tehetni, vagy pedig Gallitzkő, falétrom, és lónak megédesített Spirituálával, kinek-kinek tetzefe szerint meg-savanyithatni. Jó gyakran ilyen porotskát-is vízben bé-venni. *Recipe* :

Pulveris Bezoardici majoris Wedelii.

Arcani duplicati.

Nitri depurati, ana scrupulum semis, miscé, detur.

§. XVIII.

A' szívnek szorongatattását, el-ájúlást, hányást, és a' veszedelmes has-menést, erősítő eszközökkel kell meg-kerülnünk, ha a' belső hévség meg engedi, jó borral, citrom, és birs-almával készített eledellel. En ennél jobbat nem tapasztaltam a' forroságban-is, a' melly nem csak a' has-menést moderálja, de az éjjeli nyugodalomra-is elég-séges álmod okoz. *Recipe* :

Diascordium Fracastorei, drachmam semis.

Pulveris Bezoardici majoris Wedelii, scrupulum unum.

miscé fiat lege artis bolus. Detur, signetur, Ejjelre hányás, és has-menés ellen egyszerre való bolus.

Illyen

Illyen italból is gyakran bé-vehetni, két s-három kanálnyi. *Recipe:*

Aquæ Cardui Benedicti, unciam unam femis.

Cinamomi cydoniatæ, unc. fem.

Coralliorum præparatum, drachm. unam.

Nitri depurati, scrupulum unum.

Diascordii Fracastorei, drachm. unam femis.

Syrupi Coralliorum, drachmas tres, misce, Detur.

Ha a' has-menés nagy veszedelmet jelent, rák szemmel egy árpa szem nyomó *Theriaca Calestis* egyvelitvén egyszerre bé-lehet venni.

Külső képpen, a' gyomorra tehetni kovászból s. Theriéből és etzerből el-készített Flastromot, vagy pedig ü. ömből, fodormentából, széki-füből, kőményből, szeretsén-dió-virágból, szőkfüből, etzetben mártott fatskót.

A' has-szorítás, midőn a' szeleknek és a' forróságnak nagyobb okot ad, tsak mézből, és ióból, vagy is szapanból tsapot készitvén, avagy pisma golyóbit, vagy széki-füből clystirt adhibeáihadni, hogy belső indító orvosággal az veszedelmes has-folyásra okot ne adgyúnk.

A' szüntelen való álomra hajlandókat, kiáltással, fel-rázással, a' talpát s-tenyerét

rét ruha főprővel való vakarással kell fell-ebresztenünk, kiknek midőn ezek nem hafználnának, az orrok alatt erős *Spiritus salis armonici*, egynéhány *Castoreum Essentia* tsöpökkel egyvelitvén, szagolásra tarthatni. Belsőképpen is az említett ezetből lehet venni két kanállal, *Citromnak* ki-fatsart levéből egyel, *Melissa* vizből 4. latot, és azzal őket fel-serkengetni.

§. XIX.

A' *Mirigy*, avagy a' *Guga*, midőn hamar mutatódik, az mint-hogy minden veszedelmes symptomákat le tündesit, így minden móddal azon kell lennünk, hogy az, visszsa ne térjen szivére, és reménsége kívül szörnyű halált ne okozzon a' betegnek, hanem jó lágyító Flastrommal érlelyük, és annak idejében ki-botsátván a' materiát, annak febbét az meg-ementendő mód szerint gyógyítsuk. Az ágyék hajlásban kelő *Guga* leg közönségefebb, mellynek kelését maga is a' nyavalyás megtudgya, ha ottan valamelly fájlaló nyilalást az meg-tartóztattot lehelletti által érez. Ezen gugának késedelmes ki-kelesét, hójag szitató Flastrommal, (vesicatoria) jobban segitheted, midőn alatta való részire azt aplicálad, úgy, hogy a' széli, a' kemény mirigynek helyét valamennyire érhesse. Ezt 9. vagy 10. óra múlván fel-nyithatod, és

és a' folyását tsak káposzta, vagy veres répa, vajas, és répa olajos levélnek reá tételivel promoveálhatod, más nap szivtató, lágyító, és érlelő próbált cataplasmát tethetz reája. e. g. *Recipe:*

Herbæ Malvæ.

Altheæ.

Mercurialis.

Florum chamomillæ, ana manipulum unum semis.

Seminis Fœnugræci.

Lini, ana unciam unam.

Farinæ Fabarum, unciam unam semis.

Ficum, numero tres.

Bufonum cineres, unciam semis.

Croci, scrupulum unum.

Concisa, contusa, dentur. Ezt vizben vagy téjben főzd-meg, és melegen dupla ruha közt tedd a' gugára.

Avagy végy veres hagymát, a' mennyi kívántattik, jó erős etzetben mártott itató papirosban foglalj-d-bé, porás hamu alatt fűsd-meg, melyet egy kevés Therjékkal, vagy irós vajjal őszve timporálván, tedd reá. Igen alkalmas a' kovász, sóval, és a' meg-törött mustár maggal való Cataplasma-is.

Avagy végy egy nagy veres-hagymát, melyet a' béliből ki-üresítvén, töltsd tele Therjékkal, szappannal, és irós vajjal, fűsd-

fűsd-meg, és őszve timporálva, tedd reá. Ezeket két nap continuálván, azután lágyító *Diachylum, Melilotum* Flastromot tethetz hegyiben mind addig, még a' ki-fakadásra nem alkalmas, melly ha magától meg nem fakad, nem is lágyúlt-meg annal: rendi szerint, itt, mint a' fontanelánál cauteriummal ex *butyro Antimonii, Calce viva*, vel *Mercurio coagulato* élhetz, melly után a' lágyító eszközök azt hatalmasabban érlelik. Némelylek egyedül ezen Flastrommal élnek. *Recipe:*

Gummi Galbani, aceto dissoluti.

Emplastri Oxycroeci

Diachylon cum gummis.
ana quantum-vis.

Az varas aszszú békának, némelly Doctorok nagy méreg szivtató, és lágyító erőt tulajdonitanak, midőn ezeknek egészséges időben, ki-kelletkor, és nyáron fejeket fa-nyársal által szúrják, és a' nap-szellőnél meg-szárasztván, azt kalapárfal meg-lapittyák, és a' kemény Gugának helyére, rósa, vagy az említett etzetben bé-mártván fel-kö-öztettik, mellynek applicatióját mind addig continuállyák, még a' bé-szivárodott méregtől, annak fel-puffadását többitör nem tapasztalják.

§. XX.

Némelylek ama hires Amstelodámban

G

Pra-

Practicáló néhai *Barbette Pál* Doctorral a' Gugát nem érlelik, hanem ezen nevezetes Flastronnal melly *Emplastrum magneticum arsenicalen*ek nevezettik, szerentséffen minden mérgét ki - szivattyák, és így hirtelen a' mirigyét minden veszély nélkül elszélelztik. De ezen Flastromot úgy javasolják, hogy minek előtte fel-tenned, vesicatoriomot, a' hell a' bőr kemény, először operály, és a' vizet ki-botsátván tedd hegyibe, mellynek dagadása ha elnem múlna, másodikát, s. harmadikát-is fel-tehered, midőn először a' varát, egy kevés Therjékkal Unguentum Basilicumot őszve kevervén, a' Flastrum alatt el-választottad. Egy Fő - Medicus meleg hamunak gugára való fel-tételivel hasonló-képpen szerentséffen élt, midőn azt azzal el-ozlatta vagy inkább ki-szította volna. A' honalján lévő gugát-is e' sze.int lehet orvosolni, de a' füle tövén, nyakán, és más gyenge bőr alatt lévőket, csak lágyitanunk kell, ne talántán hirtelen való szittató vesicatoriummal a' lélegzetnek szoros útyát el-rekesztvén, duplázzuk a' halálnak okát.

§. XXI.

Midőn azért a' Flastronnal a' Gugának mérges dagadálát ki-szittattad, vagy lágyító Cataplaszmákkal és Flastrumokkal megérlel-

érleltetted, magátúl pedig ki nem fakad, hogy a' vértel ismét némelly subtilis materiája ne közösfülyön, alatta, az mint a' ki - folyásra leg - alkalmatosabb helynek lenni itéled, lancettával meg vágthatod, és ki-nyomván lassán, kérovel, és eleint illyes digestivummal élhetz; *Recipe:*

Scordii subtilissimè pulverifari, drachmas duas.

Vitelli unius ovi.

Therebinthinæ Venetæ.

Mellis.

Ungventi Apostolorum, ana unc. sem. is. misce, detur. Azután más sebbek gyógyítása szerint, vigyázzván, hogy a' sebbel együtt némelly mérges hátra maradt materiának részetskéje, az melly az új Pestisnek születését okozná, hamar bé ne gyógyúlyon, *Diavhylum*, *Magneticum*, *Miraculosum*, *de Meliloto*, *Defensivum rubrum*, Flastrumokkal orvosolható.

A' kiBorbély nélkül nyavalyáskodik, maga-is árpa lisztből, egynehány tojásnak sárgájával, mézzel, egy kevés sórt őszve timporálván, Flastromot készíthet, és nelegen, vastagon ruhára kenvén, gugájára reheti, melly annak idejében midőn magátúl meg nem fakadna, annak alsó részén, éles késnek hegyivel, jó széles lyukat vágthat, és ki-nyomván, gyenge ruhából való kérojét bé-

márthatty, de fő-nélkül a' nevezett Fla-
stromnak meg-melegedet ezközében, és
így nyitva tartván ad lig t' sztithatty, még
a' természet maga minden symptomáknak
el-maradálával meg nem gyógyítja.

§. XXII.

A' *Carbunculus*, avagy a' *Pokolvar*, igazán
pokol kinnyához hasonlítatik, mert an-
nak tűzes égető ereje, a' szivárványos fő-
tokból is ki-retzik, és fene tulajdonságá-
ból. Ezt hasonlóképpen vagy §. 20. meg-
említett *Magneticum* Flastromal tractálha-
tod, midőn először *Butyrum Antimonium*-
mal, hogy a' tűzes var separáltathasson,
meg-kented, vagy pedig ilyen kása forma
Cataplaszával annak fájdalmát és-el-vá-
lasztását enyhitheted *Recipe*:

Radiciſ Consolidæ majoris ſicci.

Herbæ Scordii ſiccæ, ana drach. duas.

Radiciſ Althææ ſicci.

Farinæ feminis lini cribratæ.

Polliniſ farinæ tritici, ana unc. unam.
fiat pulvis ſubtiliſ, cui affunde aquæ com-
muniſ quantum ſatiſ, coque paululum, ut
mucilagineſ ſolvantur, & compoſitio ad
pulviculæ craſſioriſ formam deveniat,
cui adde,

Meliſ.

Therebinthinæ.

Unguenti Apoſtolorum, ana unc. tres.

Piciſ liquidi, Ua.

Unguenti Baſiliconiſ, ana drach. duas.

Vitellum uniuſ ovi.

Croci, ſcrupulum unum.

miſce, detur. S. Ebből ruhára bőven ken-
vén, kétszer s-háromszor-is napjában a' Po-
kolvarra tehered, mellyet a' ſeparatió után
digestivummal (§. 21.) gyógyíthatod. Itt
a' ſzegényeknek Flaſtromok lehet az ezer
jó-fű, therebinthinával, és róſa mézzel;
vagy pedig az itató papirosban ſült veres
és fok-hagyma, midőn azt Therjékkel, és
Terpentina olajjal őszve timporálván, fel-
kötik. Némelyek, hogy a' Separatiót
előbb mozdítsák, ſcarificállyák a' po-
kolvart először, hogy a' benne-lévő meg-
reketv vér, és a' viz ki-follyon: Máfok, mi-
dőn fel-hójjagzik, annak vizét egy olló
metzéſſel ki-botsáttyák, és a' pokolvart
meleg camphoros égett borral, a' mellyben
egy kevés Therjéket is el-olvasztanak, meg-
kenyegetik, melynek hegyiben ilyen éle-
ző Cataplaszával tétznek. Végy Mézből
négy kanállal, kovázból hárommal, két
tojásnak ſárgájával egy lot ſzappant ősz-
ve keverj, és ély véle mind addig, még
a' pokolvar le-nem eſik. Hogy ha alatta
a' fene vad-hús romandósággra indulna,
Egyptiakummal, vagy Unguento fuſco Wirtz-
el, válaſzthatod, vagy illy præparált kenet-
tel: Végy két kanál mézet, két tojásnak

fá. gáját, égetett timsóbúl, *Gentiana*, és *Ariftochia* porbúl egy egy nehezéknyit, egyvelítve tfinály kenetet belüle. Midőn pedig a' fene vad-hús nagy inflammatiót, s. *Gangranát* okozna, azt el szélelfztheted illy eszközzel. Végy egy lot úróm sóc, ezer jó füböl, bozza, és szék-fü-virágokbúl egy-egy maroknyit, melyet mind öszve egy itze tizta vízben egy fertály óráig főzd meg, és az által szúrtt *Decoctum* hoz tégy jó *Camphoros* ézet borbúl tizenkét latot, *Therjék*búl négy latot, melyet gyakran melegen dupla ruhával hegyibe teheted, még tudni-illik az *inflammatio* el nem oázlik.

Hogyha immár látod a' fene vad-húsnak romlandó vóltát, és a' nyavalyás meg-engedi, az el-határozott veres, vagy kékes udvarát a' *Pokolvar*nak, *Camphoros*, és *Therjékes* erős égetett bortal megmosharod, és annak fene varát tűzes vassal, vagy *Butyrum Antimonium*mal az eleven húsig meg-égetheted, és így *digestivum*mal tiztithatod, és *defensivum* flastrommal békötheted. Probált dolognak mondgyák, a' tudós Orvosok közzül-is némellyek, a' *Zaphir* könek *Pokolvar* körül lassan való környül-vitettésének erejét, mind addig, még annak helye meg nem kékül; sőt még a' *Pokolvár*nak tűzét-is hogy azzal el-
óltat.

óltathatni, nem külömben mint a' vízzel a' tüzet, bizonyittya *Gabelchoverus D.* A' ki- nek ezen drága kő nints értékében, egy jó féle *crystal* - üveggel-is hasonló operatiót és effectust tehet, ha azzal, a' napnak sugári által környül vitettését erősti.

§. XXIII.

A' *Petechia*-béli fakadékok, mint - hogy gyakorta halálnak jelenéfi a' Pestisben, ha valami orvofságot szenvednek-is, ime az említett medicina-béli orvofságok közzül való temperáló *Bezoar* porral gyilkos indúlatyokat meg-szeliditheted. De akatnám inkább, hogy mértékletlen életek által egészséges véreket annyira meg nem főtöz- tetnék, és illyen nyavalya-béli veszélnek okot szánfzándékkal ne adnának azok, a' kiket a' természet más - képpen szép tálentommal fel-ékefttett. Azért én eze- ket az én *Diæta* - béli jó - indúlattal írott *Tanátslásom*nak szorgalmatos által-olva- sására relegálom, egyszer s-mind-is ké- rem hogy az izetlen, de hasznos, és az értelemmel egyet értő *Reguláim* szerint él- lyenek az egészséges időnek napjaiban, ne talántán ez *Ész*tendőben, (kitől az *Ur Isten* örizzen) haborúságnak idején, az meg vesztegetett s- egészségtelen aér miatt, az *Pestis*nek dühös fülánkja, rajtunk kegyet- lenül el-ne hatalmazzon.

§. XXIV.

Hellytelen szokás az mi Országunkban, hogy mind a' Pestis-béli időnek, mind pedig azután való ki-tisztázott egészséges napfénynek alkalmatosságával, némelly helyeken nem hogy az meg ólthatandó dögletes materiának eltemetetésére igyekeznének, hanem annak szikráját újjokban felindítván, elterjesztik, és magok gondviséletlenségekkel az második vezedlemre okot adnak; erre való nézve, minnek előtte irásomat bé-fejezzem, mind a' betegeknek, mind a' környülöttök lévőknek rendtartásoknak gondviselések felül rövideden értekezem.

XXV.

Az Pestisben lévő betegnek hogy gondját viseljük, az Keresztényi szívetet int arra bennünket, nem illetlen és ártalmas mód szerint, a' hideg s nedves aërban egyik házból a' másikában való hurtoztattással, hanem bé-zártolt inficiált házból lévő gondviselő eszközöknek elrendeltetésével együtt, kinek-kinek értéke szerint jobbulásának, vagy halálának idejéig való el-tartásával; mert bizonytal mondhatom, hogy gondviséletlenség miatt fok ezer emberek halnak meg az mi Országunkban a' dögletes nyavalyában, és ugyan ez az oka, hogy nálunk ez a' nyavalya

valya olly foganatos, és fok ezfendeig is álhathatósan meg-maradandó. Meg-gyógyulván a' beteg, ruháját, ha a' nélkül ellehet meg-égetteffe, szobáját, minek előtte benne lakna, tisztogattassa, és füstöltesse; minden fa, vagy ön edényét erős lúggal, és sós vízzel egynehányzor mosogattassa, a' falakat ürmös és Fenyű-fának vizével meg-óltatot mézfűzel újjonnan fejeztetteffe, füstel, és tsendes nappali szellővel azt szárítgattassa, és így, az Ur Istennek hatalmas meg óltalmaztató ajándékiért hálaikat adván, minden félelem nélkül házat ismét lakhattya.

§. XXVI.

Az orvoslás közt, a' betegnek szobáját tisztán, jó-illatú eszközknek ki-gőzölgerésével kell tartani, az izzadás alatt az álmát minden mó lon távosztatni; a' has-menést a' nyavalyának le tsendesítése előtt meg nem indítani: leg-inkább mértékletes legyen a' beteg az eledelekben, fok vért okozó levelekkel a' tisztátalan testét ne hizlallya; hallat, sós, keserű, és nehéz emésztető étellel ne éllyen; kappan, tyuk-fi, fogolly, bárány és borjú-húsnak a' levét Citrommal, és más orvofságos eledellel, úgy mint: sóska, ökör nyelv, melissa, tengeri szőlő, birs-alma, rófa, bozza-virág etzetel orvosollyák; mellyeknek bővebb adá-

sára csak azért sem kell harmad napig kinferezíteni, hogy a' gyomornak munkája által a' természet az egészséges izzadástól hátra ne vonyattassék. Midőn pedig immár az erőtől függne a' gugának megérlelése, akkor bővebben lágy tojással, és jó erősítő levelekkel élhetnek. A' kik erőtlenségek miatt az ételhez való appetitustól megfogyatkoztanak, szükséges, hogy kevés étellel főkat tápláló orvosságos eledelt rendeljünk, a' kiktől kitelik ilyen kotsfonyás leveft készítettvén. Végy egy jó kappant, meg-tiszttván, és bozza virágetzettel meg-öblögetvén tfontostúl együtt vagdald ölzve, és gyenge fél-font borjú húffal fődd alatt főzd-meg, (ha tfigád, rákod, tekenyős-békád, foglyod vagyon, erősítik a' levedet) tégy hozzá egy, vagy két öszve metélt Citromot hejastúl, veres rósa conservábúl négy latot, jó édes ó borbúl fél megszelt, melyet mind öszve megfőzvé, tiszta asztral készkenőn fatsard által, és meg-aluván, a' kövérjétől válazdel, mellybül egynehány kanálnyit meg-meligítvén Citromos-levesben erősítésére, és gugájának meg-érlelésére be-adhatod. Szomjúság ellen való itallya légyen a' scorzonerá gyökérbül, raspolyt szarvaszarvbül, és citrom hejábúl való főtt-víz. A' szegények, tiszta, vagy árpa főtt-víz.

meg-

meg-elégedhetnek, ha azt citrommal, vagy etzettel meg-savanyittyák. Ha valaki jó ézü itallal kíváná szomjúságát meg-öltani, illelt praparáltathat. Végy három citromot hejastúl, metéld darabokra, jó forma üvegben téven, tölts közönséges és rósa vízbül egy-egy megszelt reája, somlai ó borbúl egy itzét, lemonya syrupusbül, vagy fejer Czukorbül, a' mennyire jó izét érzed, mellyel, midőn nagy hevséged vagyon, orvosság gyanánt fellül megemlített főtt víz mellet, tertzésd szerint élhetz. A' többiekrül a' symptomáknak orvostásinak alkalmatosságával értekeztem, azért azokban mátoláft itt nem tészek.

§. XXVII.

Mivelhogy némellyeket az Ur Isten, az betegeknek Lelkeket a' boldog halálra való el-készítésekre, némellyeket a' Tefti szükségeknek orvos és eledelbéli szorgalmatos gondvifélésekre rendelt, imé azoknak hafznokra, egy præservativum-béli tansommal ezen írásomnak végét bé-fejezem.

§. XXVIII.

Az Lelki Atyák, Orvoslók, Borbélyok, és más szoigálatra rendelt emberék, magokrül-is egyszer s-mind hivatalyokban gondot vifelyenek, hogy tudatlanságokbül ártalmas illettések által magokra veszedelmet ne vonyanak. Minek-előtte azért

az

az ollyas betegeknek látogatására mennék, üres gyomrokat, a' mint fellül irám, vajas kenyérral, és ó ürmös borral erősítsék, vagy ha azzal természetek nem egyezne, szokások szerint levést, Théet, Cafféet, vagy Csokoladét körpögethetnek, A' betegekkel való dajkálkodásokban, nyálokot el ne nyelék, vagy pedig étellel és itallal gyomrookban a' gőzölgő izzadásnak mérges részetskéjeket bé ne szállítsák, hanem magok tiszt-béli hivatalyoknak végben vitele után, csak hamar, othon szájokat s-kezeiket etzetes vízzel meg-mosogassák, ruháikat meg-változtatván, szellőzni ki-tegyék, és ha az idő megengedi Théé, Caffée, vagy Sállya meleg viznek itallyok után gyenge izzadásra Te-steket alkalmaztassák. De elég légyen immár, mind a' Pestist ke-űzőnek óltalmazására, mind pedig a' Pestisben efernek oktatására való tanáts-béli irásom. A' fölséges Ur Isten fordítsa-el az mi édes Hazánkról ezen dögletes gőzölgő materiának szikráját, és légyen minden mi Keresztviselesünknek idején egyedül az mi óltalmunk, engedye egyszer s-mind, hogy ezen tsekél y munkát:kám fogatos légyen mind ő Sz. Felsége Szentséges nevének ditsőségének fel-magasztalásában, mind pedig szükülködő felebarátomnak meg-óltalmazásában.

V E G E.

A' Tractátusban lévő leg-határozottabb dolgoknak

MUTATÓ TÁBLÁJA:

ELSŐ RÉSZ.

- A'** Pestisnek természet-béli vóltárul, és eredetiről. pag. 1. melynek Derivatiója. §. 1. pag. 1.
 Jövendőléle. §. 5. pag. 4.
 Jelen-lévő jelenségi. §. 6. usque ad 10. pag. 7.
 Külömbsege a' más közönséges nyavalyaktul. §. 11. pag. 10.
 Külső el-kezdendő oka. §. 11. - 17. p. 10.
 Belső valóságos oka. §. 18. pag. 16.
 Definitiója, avagy meg-magyarázott határozattáfa. §. 19. pag. 17.
 Az el-ragadáshoz némelyeknek hajlandóságok. §. 20. 21. pag. 18.
 Végső ki menetelnek jelenségi. §. 22. p. 19.

MÁSODIK RÉSZ.

- A'** Pestisnek természet-béli praeservatiójáról pag. 23.

G 5

Am

Annak külömb-féle praeservatioja. §. 2.
pag. 23.

I. ARTICULUS.

*Az Istenes és Lelki őltalmazásnak meg- emlé-
keztetéséről.* §. 12. pag. 24.

II. ARTICULUS.

*A' Politiai Magistratus őltalmazásának meg-
emlékeztetéséről.* §. 1. - 3. pag. 25.

III. ARTICULUS.

*Az Orvosi őltalmazató eszközöknek Tudomá-
nyokról.* pag. 28.

*A' Pestist okozó külső mérges materiának
külömbőségé.* §. 1. - 3. pag. 28.

*A' nyállal bé-szivárodandó materiának őlt-
almazó eszközei.* §. 4. pag. 29.

*Az eledellel, és más utakon bé-szivaro-
dandó materiának őltalmazó belső esz-
közei.* §. 5. - 14. pag. 29. külső esz-
közei. §. 15. - 18. pag. 38.

IV. ARTICULUS.

A' Dieta-béli tanátlásnak praeservatióról.
pag. 42.

*A' Dieta által külömb-féle dolgoknak vég-
ben viteléről való rendelés.* §. 1. p. 42.

Az aérrel való hasznos éles. §. 6. - 13.
pag. 43.

Az

*Az étel, itall, és fördéffel való hasz-
nos éles.* §. 14. - 28. pag. 48.

*Az álommal és vigyázással való hasznos
éles.* §. 29. - 34. pag. 57.

*A' testi mozdulásnak, és a' nyugodalom-
nak hasznos el-követése.* §. 35. - 37.
pag. 59.

*A' különböző hasznos, és haszontalan ex-
cretióknak rendelése.* §. 39. - 56. p. 62.

*Az elme indulatoknak hasznos el-távofz-
tatása.* §. 57. - 58. pag. 74.

HARMADIK RÉSZ.

A' Pestisnek Orvoslásáról. pag. 77.

*Az orvoslásra indító okoknak emlékez-
tetése.* §. 1. - 3. pag. 77.

*A' nyállal és eledellel bé-szivarodott mé-
regnek orvoslása.* §. 4. - 6. pag. 78.

*A' lélegzet, és pórufok által bé-sziváro-
dott belső és külső méregnek orvoslása.*
§. 7. - 14. pag. 81.

A' Symptomáknak orvoslása. §. 15. - 18.
pag. 90.

A' Gugának orvoslása. §. 19. - 21. pag. 95.

A' Pokolvárnak orvoslása. §. 22. - 23. p. 100.

*A' Nyavalyásnak és a' körül forgolódóknak
gond-viselesek.* §. 24. p. 104.

